DE POSSIBILI
APUD CARTESIUM

THESIM

FACULTATI LITTERARUM IN UNIVERSITATE PARISIENSI

PROPONEBAT

L. GÉRARD-VARET

EJUSDEM FACULTATIS OLIM ALUMNUS
AGGREGATUS PHILOSOPHIÆ PROFESSOR IN LYCÆO DIVIONENSI

DIVIONE
TYPIS L. BARBIER-MARILIER
40, RUE DES FORGES, 40

M DCCC XCVIII

DE POSSIBILI

APUD CARTESIUM

THESIM

FACULTATI LITTERARUM IN UNIVERSITATE PARISIENSI

PROPONEBAT

L. GÉRARD-VARET

EJUSDEM FACULTATIS OLIM ALUMNUS
AGGREGATUS PHILOSOPHIÆ PROFESSOR IN LYCÆO DIVIONENSI

DIVIONE
TYPIS L. BARBIER-MARILIER
40, RUE DES FORGES, 40

M DCCC XCVIII

DOMINO CAROLO ADAM

Academiæ Divionensis Rectori

Qui magnam Cartesii operum edit/onem publicat /i

Hoc gratissimi animi pignus

Dicabat opusculum

L. G. V.

CAPUT PRIMUM

Quid sit Possibile. — Quomodo cognosci possit.

Possibile vulgo ad vitam ejusque casus refertur : recolentibus nobis videtur homini copiam fuisse datam ut longe alio modo vitam disponeret. Quin etiam, gentibus et humano generi hunc conceptum ita extendimus ut universa historia eventorum quasi series occurrat, cui series quævis contraria subjici potuisset. Istius modi vero conceptus, Cartesio judice, nullius momenti est : certis enim causis singulæ res necessario determinantur. Nonnulla sæpius, quæ nunquam evenerunt, possibilia tamen nobis habentur, quoniam quibusdam aliis revera productis similia sunt : injuria vero ; causarum enim, ex quibus illa sunt impossibilia, ignoratione decipimur. Possibile, tali pacto definitum, nihil aliud nisi ignorantiæ nostræ mensura est. Etenim nulla res secus evenit ac Providentiæ consilio ex omni æternitate determinata est. Imo, actus liberi, qua liberi profecto, a Deo decernuntur, tales tamen quales in re fieri debent (1). Possi-

(1) Tractatus Affectionum. IIa Pars CXLIV.

bile tamen, quia non in rebus existentibus versatur, non est in particulari et singulari inveniendum; proinde aut nequaquam est, aut in generali, id est inter perennes formas, reperitur.

Facilius credas imaginationis esse possibilia invenire : quæ quidem sensibili mundo adjicit alterum quemlibet fictitium, cujus formæ videntur aliæ manifesto impossibiles, aliæ autem minime. Verbi gratia, quid, prima specie, mirum cur fera quædam, leoninum caput caprino corpori adjungens, existat? Attamen, si forte ita sentires, falsum conciperes : imaginatio enim non partes, sed tantùm dispositionem partium fingit : quæ, sensibus cognitæ, re existunt; dispositionis vero modus fictitius est, imo non distincte cognoscitur, quia in animali nexus inter corporis partes latet. Hæc igitur dispositio est confusa notitia, et fortasse contradictionem implicat. « Quamvis enim « quam clarissime imaginemur caput leonis adjunc- « tum corpori capræ et similia, non tamen inde se- « quitur ea existere, *quoniam non clare percipi-* « *mus velut nexum illum qui inter illa est* (1) ». Imaginatio ipsa utrum sua inventa naturæ legibus congruant, an secreto inter se repugnent, nescit.

Quod imaginatio efficere nequit, num illud experientia faciet? Hæc sane quæ sint testatur, quædam semper coïre, quædam autem nunquam, notat; sed ultra nihil valet, nec merito res semper conjunctas esse omnino inseparabiles, nec rursus res semper sejunctas esse omnino insociabiles asserere potest. Realia, vel potius infimam realium partem attingit;

(1) Codex Gottingensis, p. 26. (*Rev. Bourguignonne* de l'Ens. sup., ann. 1896).
V. quoque Responsiones ad I^as obj. § 12.

utrum vero aliæ naturæ possibiles sint necne ignorat.

Postremo superest intellectus, qui, ut sæpe dicit Cartesius, claris et distinctis ideis adhibetur. Hujusmodi ideæ naturas simplices designant, naturas scilicet ita dispositas ut diversa earum attributa inseparabilia sint. Verbi gratia, gravitatis idea confusa est, quoniam proprietates implicat, quarum aliæ, exempli causâ conatus ad cadendum, ad similitudinem cogitationis concipiuntur, aliæ vero, exempli causâ casus ipse, ad motum, id est ad extensionem referuntur. Idem de vis materialis conceptu, idem de hominis idea dicendum est. Anima autem, qua res cogitans, corpus, qua res extensa, et in extensione figura quælibet geometrica, naturæ simplices sunt, quæ claris et distinctis ideis materiam pæbent (1). Simili modo, idea Dei, qua Ens infinitum et perfectionibus universis præditum concipitur, idea clara et distincta est, quia in Ente infinito perfectiones dissociare non licet.

Quæ quum ita sint, Possibile quam maxime inter clararum et distinctarum idearum objecta occurrit. Natura quævis simplex, — qualiscunque est ejus essentia, — est, qua natura simplex, possibilis : anima possibilis est, et extensio et Deus ; quod quidem gravissimi plane momenti principium Cartesius obstinate reposcit. Finge enim, ad breve tempus, naturam quamlibet simplicem esse ita impossibilem ut nulla potestate infinita effici possit, tunc mere intelligibilia cum rerum principiis dissidere fateberis, et si forte istiusmodi discordia in aliqua parte oritur, nihil est cur in aliis non exsurgat : unde sequetur ens et intellectum inter se repugnare, ens in absurdum corruere,

(1) Responsio ad I^{as} obj. § 6.

intellectum vero imbecillum languescere. Quamobrem, aut omnem ideam distinctam possibilis esse rei alicujus ideam fatearis, aut de omni re scibili dubites : utrum placet, sume.

Intellectus, qui possibilia cogitat, solus et eorum naturam perspicere et proprietates invenire valet, sed non ut hæc omnia penitus cognoscendi spem jure concipiat. Primo, possibilium infinitus est numerus, animarum, corporum, figurarum ; dein unumquodque innumeras proprietates involvit. Quarum simplicissimam sumamus, verbi gratia triangulum : etiamsi nos et posteri permultas proprietates investigemus, nihilominus alius, et post mille annos, mathematicus fortasse alias adhuc incognitas deteget (1). Quamobrem ideam, quantumvis simplex sit, adæquare nunquam nobis datum est; attamen, investigando semper, attributorum continuo crescentem numerum eruere, et ea ratione in diem possibilium latiorem scientiam condere valemus.

Possibilia tamen singula in se considerare non satis est. Relationes enim inter se pariter possibiles præbent, quas perscrutari magnopere refert. Ad hoc una via patet : quæ scilicet inter possibilium ideas sint relationes quærere oportet. Etenim tria sunt relationum genera : quarum aliæ necessariæ, quia ideæ inseparabiles sunt, dummodo ad unam naturam referantur. Aliæ quædam ideæ exclusionis vel contradictionis relationes præbent, quoniam reverà ad unam naturam ita referuntur ut de ipsa idem affirment simul ac negent. Reliquæ tandem contingentiæ rela-

(1) Codex Gottingensis, p. 16.
Vide quoque Meditationem II, de Cera.

tionibus inter se utuntur : ex quo fit ut profecto sibimetipsis sufficere et seorsum concipi, rursus autem in unam intuitionem coïre possint. Hujusmodi ideæ totidem naturas simplices designant, quas pariter aut segregatas aut conjunctas concipere facile est (1).

Hìc, cartesianæ philosophiæ quasi in arcem invadimus. Cartesius enim, quum evidentiæ et clarorum principiorum studio, ambiguitatis autem et confusionis pari odio arderet, quam primum essentias omnes distinctas discernere, id est logice separare, conatus est; præcipue vero corpus et animam naturâ pariter sui juris esse docuit, et qua invicem differre possent præsertim ostendit : unde dualismi cujusdam absoluti conditor habetur. Verumtamen Cartesius essentias necessario separari nusquam contendit, quia nusquam earum ideæ omnino inter se repugnant : quare ipsas aut conjungi aut sejungi recte dices. Porro Possibile uno in conceptu hæc ambo opposita simul et inseparabilia conciliat; ergo, si possibilium vim et momentum finire studeas, tibi quærendum erit et quomodo essentiæ, singillatim respectæ, sese habeant, et quo eædem, mutuis relationibus conjunctæ, evadant.

Quin etiam, tibi tertia quæstio explananda supererit; relationes inter possibilia non tantum esse, sed etiam variare intelliges. Verum mutatio, quoties successionis formam induit, tempus vocatur, et quum simul fit, motus est; ita ut mutatio idem ac reale sit. Quamobrem, si quis inter possibilia mutuas relationes recogitabit, idem possibilium cum realibus relationes perscrutabitur (2).

(1) Responsio ad I^{as} obj. § 12.
(2) V. med. I § 6. — Boutroux, De veritatibus æternis, p. 34.

CAPUT II

Quomodo erga Dei existentiam sese habeat Possibile

Possibilium conceptus in proposito « Cogito, ergo sum » non apparet. Cartesius quidem, philosopho quodam nostri temporis judice, hoc verbo non realem, sed possibilem tantum subjecti existentiam posuit (1) : quod ad firmandum, Responsionum ad secundas objectiones locus quidam (2) proponitur. Illud vero axioma non eam vim habere videtur, sed potius significat rem quamlibet finitam possibili seu contingenti modo existere, ita ut, etiamsi realis accipiatur, non esse tamen possit. Non tantum ideam, sed etiam actum « Cogito » ponit. Præterea, quid cogitationi meæ possibile sit, quid non, discriminare tibi non licebit, dum ignorabis utrum ipsa sola sit an aliæ sint animæ, utrum corpori conjuncta nunc vigeat, quin etiam an Deus sit et quo pacto illa ex eo pendeat.

A Deo igitur initium sumendum est « parce que « l'existence de Dieu est la première et la plus éter-

(1) Boutroux : De veritatibus æternis ; Pars posterior III. p. 41.
(2) Resp. ad IIas obj., Axioma X.

« nelle de toutes les vérités qui peuvent être et la « seule d'où procèdent toutes les autres (1) ». Hic possibilium conceptus intercedit ut Dei existentia prius, deinde natura determinetur.

Argumentum, quod logice primum occurrit, et quod ceteroquin aut in Responsionibus ad II^as^ objectiones sub finem (2), aut in Principiis duo reliqua antecedit, ontologicum vocatur. Quot reprehensionibus obnoxium fuerit nemo non novit. Leibnitzius præcipue Cartesium vituperat quod Deum esse possibilem quam primum non probaverit. Verum evenit ut, in Responsionibus ad objectiones, Cartesius dilucide Deum possibilem (3), imo, quum possibilis sit, realem esse (4) confirmet. Deus, Ens scilicet universis perfectionibus ornatum, possibilis est. Nonne perfectiones inter se requirere videntur, nedum invicem repugnent, ita ut Entis perfecti idea eo sit intelligibilior quo plenior perfectionum connexio fiat? Recogitanti igitur quam diligentissime nulla in Dei conceptu contradictionis ratio apparet. Quod si quis forte Ens perfectum, nobis quidem intelligibile, in se tamen absurdum esse, et quædam, nobis possibilia, in absoluto re vera impossibilia esse objiciat, tunc, ut superius notatum est, non Dei existentia solum, sed cogitatio etiam et scientia corruant. Si Ens absolutum in se contradictionem involveret, si rerum et entium fundamentum impossibile esset, quomodo res ipsæ et entia quæ ex hoc fundamento oriuntur, fieri possent ?

(1) Epist. ad P. Mers. Ed. Cousin, VI, p. 131. Anno 1630 ; Ed. Adam et Tannery, t. I, 150.

(2) Rationes.... more geometrico dispositæ. Propositio I.

(3) Resp. ad II^as^ obj.

(4) Resp. ad I^as^ obj.

Quis leges nobis evidentissimas, ut, verbi gratia, mathematicas, in se veras esse spondebit ? Unde aut Entis perfecti conceptum esse entis cujusdam omnino possibilis ideam, aut cognitionem quamlibet esse rejiciendam sequitur : utrum placet elige (1).

Præterea, Deus, quia possibilis, confitente quovis theologo, realis est. Essentiæ et existentiæ distinctio, in rerum creatarum ordine vera, non tamen ad Absolutum pertinet : mere enim geometriæ possibilia non idem ac realia sunt (2), quoniam illis deest materia, cujus innumeræ sint conditiones. Quapropter in infimo possibilium gradu jacent et quasi possibilium possibilia merito habenda sunt.

Verum inter eventa, possibilia dicuntur hæc, quorum conditiones partim actu existunt, partim adhuc deficiunt. Ad summum gradum, possibile est id cui una tantum conditio deest, ita ut cum reali idem et unum esse conetur, imo reale aliquid, inchoatum sane, nondum autem peractum, jure dici valeat.

Sed si Possibile, secundum quid dictum, idem ac ens quasi inchoatum sese præbeat, quare Possibile, absolute conceptum, ens peractum vel absolutum non sit ? Quod si existentiâ privatum habeatur, necesse erit alterutrum : aut conditionem quamdam internam ejusque essentiæ inhærentem impedire quin sit, ita ut in contradictoria vel impossibilia iterum sit cadendum, — aut conditionem quamdam extraneam non impleri, ita ut ad possibilia secundum quid dicta sit redeundum. Sequitur Possibile, qua absolutum, sibimetipsi et in perpetuum sufficere, haud secus ac si existendi et

(1) Resp. ad IIas obj. § 41.
(2) Med. III § 19.

persistendi facultatem ex se hauriret. In Absoluto, Possibile, qua infinitum, idem ac potentia infinita est(1).

Hìc, alio vertitur quæstio : quum Possibile potentia sit, quid obstat quin in mundo hæc potentia sit, ita ut Deus et mundus in unum ens misceantur ? Non aliter Kantius in *Critica* disseret : quod ad excutiendum, Cartesius alterum argumentum, creationis continuatæ principio innixum, adducit. Etenim, si quis forte entia actu existentia sponte servari, et naturâ a puncto quolibet temporis ad punctum aliud transeundi facultatem possidere fateretur, iste Deum non solum minorem, sed etiam inutilem faceret : nam eodem pacto ens quodvis datum nascendi facultatem haberet ex alio ente, quod naturâ quoque sese servandi possideret facultatem ; dein ex hoc ad aliud, nulla ratione standi intercedente, recurreretur : quippe causarum infinita successio incomprehensibilis sane, non autem inintelligibilis, nec proinde impossibilis est. « Nam « certe ex eo quod istud non possim comprehendere, « non sequitur aliquam primam (causam) esse debere, « ut neque ex eo quod non possim etiam comprehendere « infinitas divisiones in quantitate finitâ, sequitur ali- « quam dari ultimam, ita ut ulterius dividi non possit. » Quod si vel in uno ente sese servandi potentia collocetur, hæc proximis ac deinceps omnibus entibus necessario transferatur ; ita ut mundus infinita finitarum potentiarum series fiat, quæ, ut ita dicam, uni potestati infinitæ exæquari debeat. Sequitur vim perennem, unde omnia oriantur, inesse mundo, ut proprie ipse Deus dici valeat (2).

(1) Resp. ad I^{as} obj. § 12.
(2) Resp. ad I^{as} obj. § 5 et 6.

Quæ quum ita sint, ex eo quod entia esse incipiant, nihil concludi posse manifestum est. Quod si Dei, a mundo distincti, existentiam patere velis, existentium naturam durandi facultate omnino carere demonstrandum erit. Ex quo fit ut aut e mundo internum quodlibet conservationis principium tollendum, aut Deum a mundo differre negandum sit. Unde quoque apparet error illorum qui Cartesium objurgant quod creationis continuatæ doctrinâ ad pantheismum delabatur : quam quidem doctrinam pantheismo velut propugnaculum philosophus noster objicit. Postremo, cujusvis possibilis conceptum in duas naturas inter se convenientes simul ac oppositas dividi liquet : hinc enim in se existendi et durandi rationes continet ita ut *potentia*, quin imo Deus, sit, illinc vero suas extra se rationes invenit, ita ut *impotentia* vel passibilitas, nempe mundus, sit.

CAPUT III

De potentia Dei et Possibilibus

I. — Quod si Deus et potentia unum sint, sequitur potentiam esse infinitam, ita ut Dei naturam perscrutari idem ac Potentiæ et Infiniti naturam pertrectare sit. Cartesius profecto tantas quæstiones vitare se contendit : quippe qui, in epistola quadam ad P. Mersennium, exponat se nunquam de Infinito disseruisse nisi ut id, quidquid est, acciperet, sed non ut quid sit determinaret (1). Attamen, quum urgetur, subinde indicia præbet. Sic, in eadem epistola, se hoc dilucide firmavisse asserit : Deum scilicet omnium rerum, imo suorum ipsum attributorum creatorem fuisse. In aliis locis, et præcipue in Responsionibus ad IV^as objectiones, Deum tanquam causam suî, vel formalem suæ existentiæ causam, proponit. Sunt enim hypotheses duæ longe dissimiles, quæ singulæ rejici debeant : nempe aut Deum tanquam ex omni æternitate datam essentiam concipies, quæ non esse quid sit nequeat, quæ proinde existentiam et attributa sua patiatur, ita ut Deus res quædam necessaria sit,

(1) Ep. ad P. Mersennium. Ed. C. VIII, p. 494, 1641.

quæ necessario ex suis attributis agat; talia vero sentienti, tibi fatendum erit mundum erga Deum consequentiæ cum principio, vel attributi cum substantia necessariam relationem sustinere : quod quidem te in pantheismum reducet. — Aut Deum tanquam causam efficientem suî effinges : qnod contradictionem implicare agnosces. — Verùm fatalem essentiam inter et causam efficientem tertius oritur essentiæ scilicet positivæ vel formalis causæ conceptus, « ad « quam causæ efficientis conceptus eodem modo po- « test extendi, quo solemus in Geometricis concep- « tum lineæ circularis quam maximæ ad conceptum « lineæ rectæ, vel conceptum polygoni rectilinei, « cujus indefinitus sit numerus laterum, ad concep- « tum circuli extendere (1). » Eodem pacto intervallum quod causam efficientem ab effectu sejungit, minui potest ita ut ambo tandem in unum concurrant, causæ autem actio, si quando libera fuerit, libera permaneat. Sic Deus potentiæ instar suî omnino compotis apparet, quæ suâ actione suam ipsa existentiam et attributa ex omni æternitate determinet, prætereaque ex arbitrio et cetera quæ extra sunt et æternas veritates effundat.

Æternæ vero veritates non Geometriæ tantum theoremata, aut Ethicæ fundamenta habendæ sunt, sed axiomata etiam, a Cartesio communes notiones appellata : dicendæ igitur illæ sunt suprema Intelligentiæ et Intelligibilis principia. Quid autem hoc rei est, nisi Intellectum in Deo, haud totius divinæ naturæ parem, sed ejusdem partem modo, vel effectum esse significat? et ideo infinitam potentiam, quippe

(1) Resp. ad IV obj., § 51.

quæ cogitationem excedat, nequaquam eâ comprehendi nec ulla definitione explicari posse, id est supra intelligibilia constare, vel ineffabilem esse? Nonne vero Deus ille Plotini ipsius quodam modo est? Etenim Bonum-Unum est universa potestas revera suî ipsius domina, quæ, quod vult, id ipsum est (1); causa suì, per se est, et ex se ipso ipsum est (2), et par et idem ac creatrix ejus actio, et, ut ita dicam, æterna ejus generatio (3). Non est intellectus, sed ante intellectum exstat; non est anima, non movetur, non quiescit, non est in loco, non est in tempore : sed ipsum secundum se uniforme, imo vero informe, super omnem intelligibilem formam (4) : innominabile est (5). Dum ergo Plotinus Intelligentiam ex Bono oriri et primam tantum ejus emanationem esse, nedum eadem ac par sit, opinatur, Cartesius ipse jam a Deo provenire, vel esse primam Dei creationem Intellectum sentit. Præterea, ut Bonum-Unum apud Plotinum non in cognitionem, sed in intuitum incurrit, ita intuitu solum, si quis Deum ultra ipsius sapientiam et cogitationem consideret, absolutam potentiam assequatur. Cartesii igitur doctrina, quæ revera dogmatica videtur dum ad mundum attinet, statim ubi Deum attingit, nutat : in Agnosticismo infixas radices habet.

Non amplius de veritatibus æternis, non ita pridem

(1) Enneadis VI, L. VIII, cap. IX.

(2) Ibid. cap. XIV.

(3) Ibid. c. XX.

(4) Enneadis VI, L. IX, cap. III.

(5) Vide, de Deo secundum Plotinum, Enn. III, L. VIII, c. IX et X; Enn. V, L. I, c. VII, XV, XVII; Enn. VI, L. VIII, c. IX, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVIII, XX; Enn. VI, L. IX, c. III, VI.

ultima cura et investigatione examinatis, disseretur (1). Attamen unum addendum : nempe ex eo quod Deus, ut Cartesii fert sententia, liberè veritates æternas creat, fit ut easdem non creare, vel alias omnino dissimiles, non tamen directe contrarias, creare ipse potuerit. Deus profecto efficere poterat ut trianguli cujuslibet tres anguli duobus rectis æquales non essent; fere nunquam vero Cartesius Deum effingit perinde ac si efficere potuisset ut trianguli tribus vel quatuor rectis æquales anguli fuissent : quod quidem, ut videtur, unum et idem esset ac si Deus quantitatem quamvis determinatam delere posset : hanc enim unam necessitatis particulam in potentia divina, quæ ad nihilum tendere nequeat, esse profitetur.

Ad summam, æternæ veritates, communes scilicet notiones, ut, verbi gratia, mathematicæ et ethicæ veritates, quantitatis et qualitatis principia sunt (2); et si forte Deus ipsas non creare, vel alias creare potuisset, idem ex arbitrio suo Deus essentias alias ac extensionis essentiam, quantitatis sedem, aut animæ essentiam, qualitatis sedem, creare valuisset. At ubi primum veritates æternæ ponuntur, extensio et cogitatio, sed non aliæ quælibet essentiæ, possibiles fiunt : nempe essentiæ aliæ veritatibus æternis obtemperare deberent, quantitatis scilicet legibus, quas intellectus concipit, aut justitiæ præceptis, quibus voluntas obstringitur : eisdem igitur conditionibus ac extensio vel cogitatio subjungerentur, unde sequeretur istas intelligibiles fore. Atqui, ut Cartesius arbitratur, cogitationem hinc, materiam illinc novimus, « nec tamen

(1) Boutroux, De veritatibus æternis. V. partem priorem.

(2) Resp. ad Vas obj. § 53.

« ullius alterius materiæ ideam in nobis reperimus (1) ». In Absoluto, longe alii mundi fortasse possibiles sint, quoniam essentiæ aliæ ac veritates æternæ fieri quoque possint; attamen istiusmodi mundos a nostro ita dissimiles fore fatendum est, ut ipsos mens nostra intelligere nequeat : quapropter non est hic morandi locus.

II. — Verumenimvero extensionis et cogitationis essentias perscrutanti hæc magni momenti quæstio surgit : utrum omnes modos qui utrique convenire possint, an tantum partem mundus realis contineat? vel potius, postquam hoc primum possibilium genus, id est veritates æternæ, creatum est, utrùm in ipsarum quasi gremio et regimine infinitus possibilium numerus appareat, quorum unum realem mundum efficiat, an contra realis mundus possibilium summam exæquet?

Prima specie, Cartesius possibilibus majorem quam realibus extensionem tribuisse videtur. Verbi gratia, in Principiis (2) : « Principia autem quæ jam inveni-« mus tam vasta sunt et tam fœcunda, ut multo plura « ex iis sequantur quam in hoc mundo adspectabili « contineri videamus. » Imo in dissertatione de methodo (3) : « Deinde cum volui ad particulariora (erga « terram) descendere, tam multa diversa mihi occur-« rerunt, ut crediderim opus esse ingenio plus « quam humano ad formas aut species corporum quæ

(1) Princ. Pars II, c. XXII.
(2) Ibid. Pars III, c. IV.
(3) De methodo. Pars VI.

« in terra sunt ab infinitis aliis quæ in eà possent « esse, si Deo placuisset illas ibi collocare, dignos- « cendas. » Postremo, accipit Cartesius mundum cæpisse, cum Deus ex omni æternitate creare potuisset.

Attamen, præter illos locos, qui revera nullo modo controversiam exsolvunt, sunt alii qui, si quo cartesiana libentissime tendat doctrina animadvertamus, longe dissimili opinioni faveant : ita ut, si qua distinctio servanda sit, reale quodam modo latius quam possibile jure dici valeat, nedum possibile latius quam reale habeatur.

Quod ad primum attinet, a Cartesio in venerationem Ecclesiæ initium mundo tribui neminem latebit : nempe sua eum principia potius sollicitarent ut mundo æternitatem in præteritis vindicaret, quemadmodum erga futura perennitatem, quin etiam infinitatem in spatio mundo flagitat. Iterum atque iterum, et præcipue in Principiis, asserit extensioni quemlibet impositum finem divinæ quoque potentiæ terminum fieri (1) : quæ quum ita sint, si quis initium rebus tribuat, nonne idem Deo quoque finem imponat ? Quid quod, dum liberiori lingua Cartesius cum Burmannio colliquitur (2), Bibliæ narrationes ipse haud secus ac per similitudinem scriptas adducit, et libentissime mundum æternum esse profitetur (3). Imo in eodem colloquio, quum essentiæ et existentiæ distinctio agitur, hanc distinctionem, qua logica est, veram dicit, minime autem, qua realis : « Essentia ante exis- « tentiam non fuit, cum existentia nihil sit aliud quam

(1) Principia. Pars III, cap. 2.
(2) Cod. Gott., p. 20, 31, 38.
(3) Cod. Gott., Ibid.

essentia existens (1). » Attamen, num cuivis dubium esse potest quin ex omni æternitate Deus essentias jam conceperit? Postremo, nonne Cartesius etiam atque etiam in Deo videre, cogitare et agere unum esse declarat (2)? Proinde et cartesianæ philosophiæ propensio et logica quàm maxime mundi æternitati favere videntur.

Illud tamen parum est. Ipse enim Leibnitzius, quamvis mundum nostrum tanquam extensione et ævo infinitum accipiat, nihilominus ultra realia infinitum possibilium mundorum numerum concipit. Scire igitur restat num Cartesius hanc inæqualitatem servet. Primùm hoc minime dubium est, potentiæ divinæ infinitatem infinitati possibilium quasi cautionem præbere. Etenim universi mundi possibiles essentiarum suarum naturâ inter se similitudines offerunt, quoniam, quum omnes veritatibus æternis, id est quantitatis et actionis supremis regulis, obstringantur, ex eo fit ut et extensis et spiritualibus essentiis constituantur ; quin etiam, omnes in eo similes sunt quod unusquisque essentiarum infinitum numerum, infinitum scilicet et corporum possibilium et possibilium animarum numerum, contineat. Rursùm vero, omnes differunt prout essentiarum suarum inter se relationes concipiuntur. Hìc, ad principium superiori loco enuntiatum redire necesse est, quod quidem Cartesius indefesse reposcit : omnem distinctam ideam esse essentiæ cujusvis ideam ; et cum distincta idea seorsum, semotis aliis ideis, cogitari possit, sequitur essentiam seorsum, semotis aliis essentiis, possibilem esse.

(1) Ibid.

(2) Principia, I[a] pars. 23, 24. « Toujours par une même et « très simple action, il entend, veut et fait tout. »

Sed, vice versa, etsi essentiæ separabiles sunt, non ideo necessario separatæ permanent (1). Ideas nostras distinguere studemus propter hoc solum quod in re istæ coeant et naturas multiplices, vel compositas unitates effingant : huic vero coeundi facultati, nulli nisi intelligibilium ipsi fines sunt. Omnes ideæ, quas simul concipere mens valet, ad essentias, quæ coïre possunt, pertinent ; solæ inter se excludunt essentiæ, quarum ideæ inter se repugnant. Quin etiam num essentiæ qualescunque inter se plane excludunt ? Solæ reipsa inter se repugnant ideæ quæ, contrariæ quamquam, ad eamdem essentiam referuntur. Essentia quævis, ut triangulus, relationes possibiles cum aliâ qualibet essentiâ, verbi gratiâ circulo aut sphærâ, præbet ; et geometria num aliud sibi proponit nisi relationes requirat infinite diversas, quas inter se figuræ qualescunque sustineant ? Ex quo fit ut infinita mundorum possibilium varietas appareat : quorum unus, exempli causa, essentiarum omnino distinctarum infinitatem complecteretur : ita quotquot corpora, numero ceterùm infinita, essent, tot essent vortices, quorum unusquisque sibimetipsi sufficeret atque finitimos vortices ignoraret. Eodem pacto, animæ innumeræ in sese involutæ cogitarent quemadmodum Leibnitzius monadas effingit ; postremo, istæ animæ, a corporibus semotæ, angelorum instar vitam degerent. Huic essentiarum sejunctarum mundo longe dissimilis mundus opponi posset, in quo essentiæ omnes coïrent, ita ut corpus unumquodque cum finitimis corporibus communi-

(1) Méd. VI § 8 ; Resp. ad II^as obj. § 5 ; Resp. ad IV^as obj. § 28 ; Resp. ad VI^as obj. § 2, 4, 17 ; Principia I, 51, 52, 60, etc.

caret, hæc iterum cum aliis, ac deinceps in infinitum, essentiæ unius corporeæ instar; animæ autem omnes miscerentur ad unam societatem, vel potius spirituale corpus unum efficiendum (1); postremo, animæ corporibus omnes junctæ permanerent. Inter utrumque mundum extremum, mille et mille insererentur alii prout in unoquoque infinite variabilis essentiarum conjunctarum numerus infinite variabili sejunctarum essentiarum numero misceretur. Qui quidem mundi quasi propria quisque facie præditi essent : imo, cum res quæque indefinite in suo statu permaneat donec causa quævis exterior surgat quæ ejus naturam flectat, unusquisque mundus immutabiliter talis perduraret qualis est, nec essentiarum suarum relationes unquam mutaret. Ex quo fit ut unusquisque mundus, si hunc actu existere fingamus, cæteros necessario excludat, isti autem in absoluto possibiles permaneant ; pro relationibus enim essentiarum quibuslibet alias semper mens nostra subjicere potest. Quamobrem mundorum possibilium infinitus est numerus, quia diversæ, imo contrariæ relationes infinitum in modum æquo jure fieri possunt, ita ut, in Cartesiana philosophia, omnium possibilium ratio universa contingentia sit.

Quid quod, mundi isti pariter possibiles sunt : Quod si contra, Leibnitzii instar, eos perfectione inæquales concipias, Deum, haud secus ac si necessario ipse efficiat optimum, effinges, ita ut lex optimi ultimus finis et realium supremum principium fiat. Verùm, Cartesio judice, possibilia nullo modo inæqualia sese habent ; infinitâ autem multitudine essentiarum, scilicet animarum et corporum, quæ unumquodque con-

(1) Ulterius reperietur hic conceptus.

tinet, pari pretio æstimanda sunt : quantum ad essentiarum modos, qualescunque sunt, ii, cogitationis respectu, æquales sunt. Nusquam enim Cartesius majorem, verbi gratiâ, perfectionem animæ corpori conjunctæ quam animæ a corpore semotæ inesse dicit. Quod quidem facile intelligetur ex eo quod mens æquâ celeritate et essentias conjunctas et essentias sejunctas pariter possibiles concipiat. Quam ob causam, etiamsi inter mundos unum, exclusis aliis, eligere deberet, Deus omnino liber ageret, quoniam nullum potiorem haberet : Deus enim nullo rerum naturæ insito fine perducitur, et si quem forte sibi proposuerit, illum ex imâ potentiâ expressit, ita ut hujusmodi finis « in imperscrutabili ejus sapientiæ abysso (1) » sit eodem pacto reconditus ac rationes, si quæ fuerint, quæ ad æternas veritates creandas ipsum adduxerint.

Verumtamen si Deus, quantumvis liber sit, eligere quodlibet adstringatur, nonne ejus potentiæ fines iterum imponantur? ita ut, si mundum quemdam creare valeat, idem alios mundos in se pariter possibiles efficere nequeat. — Quamobrem Cartesius Deum inter possibilia quodcunque eligentem nunquam effingit, quoniam reverâ possibilia simul ac realia creat (2). Realia enim a possibilibus imprimis in eo differunt quod mutentur : mutari vero, erga extensionem, idem est ac moveri; erga tempus, idem ac durare. Sequitur realia in infinito spatio et per infinitum ævum infinite mutari; sequitur insuper mundum exoriri in quo successivè et invicem infinitæ numero essentiæ infinitis modis conjungantur aut sejungan-

(1) Resp. ad V^{as} obj. § 46. — Resp. ad VI^{as} obj. § 11.
(2) Princ. I 23, 24, 41.

tur, coeant aut abeant, nedum possibilia in æternum immobilia jaceant. « Hinc etiam colligi facile potest « non aliam esse materiam cœli quam terræ, *atque « omnino si mundi essent infiniti*, non posse non « illos ex una et eadem materia constare; *nec proinde « plures, sed unum tantum esse posse* ; quia pers- « picue intelligimus illam materiam, cujus natura in « eo solo consistit quod sit substantia extensa, omnia « omnino spatia imaginabilia, in quibus alii isti « mundi esse deberent, jam occupare (1) ». Quin etiam, in alio loco, cujus momentum valde gravissimum Leibnitzium non latuerat, dilucide omnes corporum possibiles relationes successivè in re fieri Cartesius profitetur : « Et vix aliquid supponi potest, ex quo « non idem effectus per easdem naturæ leges deduci « possit. Cum enim illarum ope *materia formas « omnes quarum est capax successive assumat*, « si formas istas ordine consideremus, tandem ad « illam quæ est hujus mundi poterimus devenire (2) ». Postremo, quum plantæ et animalia solo motu constent, nunc quid putandum sit apparet de istis viventium generibus quæ, ut in libello De Methodo scriptum est, si voluisset, Deus creare potuisset : non omnia actu in terra existere genera vere possibilia, id est, quæ « immutabiles naturas (3) » habent, omnia vero seu in terra seu in aliis locis aut fuisse aut fore (4).

In intelligibilium ordine, inter se excludunt mundi,

(1) Princ. IIe P. XXII.
(2) Ibid. IIIe P. XLVII.
(3) Resp. ad Ias obj. § 12.
(4) Codex Gottingensis, p. 38.

quoniam simul sunt et immutabiles, sed in realium ordine inter se non excludunt, quia successive fiunt. Realis mundus, in singulis processûs sui punctis, ab eo mutatur habitu quem antea præbebat aut postea præbebit, quoniam, in hoc dato puncto, unum inter infinitos possibiles mundos effingit. Proinde Reale infinitam infinitorum seriem involvit ; est possibilium summa.

Et ipse Cartesius, ut adhuc acceptas possibilium et realium relationes, ita contingentiæ et necessitatis a majoribus traditas relationes subvertit. Etenim necessitatem in intelligibilia transferre, contingentiam vero in realibus servare consuetum erat ; Cartesius contrà : in intelligibilium ordine, omnia possibilia contingentia effingit ; Reale autem est mutatio, et quum mutatio ex legibus, quas divina voluntas posuit (1), necessario determinetur, necessario sequitur tempore certo possibilium unumquodque aliis subjiciendum esse : unde facile intelligitur et quomodo, etiamsi philosophus noster omnia omnino contingentia profiteatur, attamen, ut prius notatum est, omnia, quæ fieri possint, necessario fiant, — et cur nulla in corporum mundo res, nulla in animarum mundo cogitatio eveniat, quam Deus ex omni æternitate non decreverit (2) : necessitas est contingentiarum summa.

(1) Princ. Pars II xxxvii et sequentia...

(2) Trac. Affect. — Resp. ad VI^as obj. — Ep. ad reginam Elisabeth. Ed. C. IX p. 246, etc.

CAPUT IV

De Possibili ejusque vi in relationibus Dei ad mundum

Quemadmodum in mundo omnis essentia essentiæ cuidam jungi potest, sic inter mundum in universo conceptum et Deum relationes sunt possibiles. Qui quidem, profecto, alter ab altero distinguuntur, et ideæ utriusque tantum separari possunt quantum potentia ab inertia, ens omnino infinitum ab infinitâ finitorum entium summâ distat. Rursum vero utriusque ideæ jungi quoque in unam intuitionem possunt : unde fit ut alteri cum altero coïre quodam pacto liceat. Erga relationes Dei ad animas, illud est omnino perspicuum, quoniam istæ et ille incorporeæ substantiæ sunt ; quin etiam, erga relationes Dei ad corpora, verum. Morus Deum suo modo esse extensum, quum ubique præsens sit, dixerat : cui Cartesius Deum, animarum instar, nullo modo extensum objicit, quoniam « facile « intelligimus et mentem humanam, et Deum, et « simul plures angelos in uno et eodem loco esse « posse. Unde manifeste concluditur nullas substan- « tias incorporeas proprie esse extensas (1) ». Verum

(1) Ep. ad Morum. — Ed. Garnier III p. 311.

istæ, quamvis minime extensæ sint, nihilominus in re aut extensionem efficiunt, aut quadam ratione ad extensionem valent : sequitur istis vim quamdam inesse ita ut sese extensioni accommodare possint : « Sed « intelligo substantias incorporeas tanquam virtutes « aut vires quasdam, quæ, quamvis se applicent re- « bus extensis, non idcirco sunt extensæ : ut quamvis « in ferro candenti sit ignis, non ideo ignis ille est « ferrum (1) ». Quid quod, inferius, dum secundæ epistolæ respondet : « nullam intelligo, inquit, in « Deo..... *extensionem substantiæ*, sed *potentiæ* « duntaxat. » .... « Puto Deum *ratione suæ* « *potentiæ* ubique esse, *ratione autem suæ* « *essentiæ* nullam plane habere relationem ad lo- « cum (2) ». Et quum in iisdem litteris, Cartesius proferret potentiam extra essentiam esse, et « tantum « modum esse in re ad quam applicetur », Morus instat et quomodo potentia rei cujusvis extra rem esse possit, interrogat : unde Cartesius fateri cogitur, in substantiis creatis, reverà potentiam ipsi essentiæ inhærere, nec tamen modum Dei jure dici posse : cui quidem quæstioni addit sese in suis scriptis nunquam studuisse, ne istorum opinioni qui Deum perinde ac mundi animam materiæ conjunctam effingant, ipse favere videretur (3). Ex quo clarissime apparet iterum pantheismi timore ejus calamum regi. Verùm, etsi Deus ab extensione differt, non idcirco inter Deum et extensionem commune nihil esse sequitur : quippe, inter Deum mere inextensum et corpora mere extensa,

(1) Ep. ad Morum. Ed. Garnier III p. 311.
(2) Ibid. — III p. 361-363.
(3) Fragmentum responsionis, Ed. Cousin X p. 294 (in ed. Garnier deest).

potentia extensionis media occurrit, ne quis ab hac ad illud inintelligibilis saltus fiat. Hunc cartesianæ doctrinæ adspectum memoriâ, ut posterius repetamus, servare debemus ; nam Possibile, et in Deo et in ceteris substantiis, duo proprietatum genera constituit : aut substantiæ existunt sejunctæ et attributis præditæ inhærentibus, quæ ipsarum velut essentiam essentiæ designant ; ita ut eædem valde sinceras et quasi immaculatas sese præbeant ; aut substantiæ commercio quodam et quasi coeundi facultate junguntur, quoniam ipsis latentes adhuc proprietates inesse solent, quæ surgendi et ad primas accedendi occasionem quærant, ita ut inter universas res obscura quædam naturæ similitudo et perpetua continuatio fiat : Quo pacto, Dei relationes ad mundum perscrutanti, relationum genus apparet longe quidem dissimilium ab istis quas doctrina ad dualismum absolutum prona concipit.

CAPUT V

Quæ sint Possibilis relationes ad Substantiam — De Anima

I. — Ut investigetur quales sint rerum relationes, antea necesse est notæ sint naturæ, quæ res constituunt; et agnosci ipsæ possunt ex Possibilis observatione. Itaque primùm examinabitur mentis natura, quia ejus existentia nobis hac propositione « Cogito, ergo sum » manifesta est, et quia, ut ait Cartesius, « sane multo magis distinctam habeo ideam mentis « humanæ, quatenus est res cogitans, non extensa in « longum, latum et profundum, nec aliud quid a cor- « pore habens, quam ideam ullius rei corporeæ (1). »

Mens est substantia, id est res independens, quia independens ejus idea est; clare et distincte concipitur absque corpore; ergo corporis modus non est; sin aliter, mentis idea a corporis in abstracto sejungi tantum possit, nec sit adæquata, nec sibimet ipsi sufficiat (2).

(1) Med. IV, 1.

(2) V. Resp. ad IV[as] Obj. (8-26); Resp. ad V[as] Obj. (27); Resp ad VI[as] Obj. (15); Ep. ad P. Gibieuf (Ed. Cousin, VIII, p. 570) etc.

Si vero anima est res cogitans, qualis percipienda est rei ad attributum relatio? Nonnunquam putare possis animam Cartesio videri substratum quoddam cogitatione præditum, ita ut substantiæ et attributi distinctio reverà existat, et hoc et illa unum et idem non sint (1) : si hanc opinionem accipias, aut in pantheismum aut in scepticismum delabaris. Longe autem alia est vera Cartesii opinio, ex qua attributum substantiæ essentiam constituit. « Nihil unquam aliud « requiri putavi ad manifestandam substantiam præ- « ter varia ejus attributa (2). » Idem, alibi, Regii Programmati de cogitatione et extensione respondet : « Non dixi attributa illa iis (substantiis) inesse tan- « quam subjectis a se diversis... Sic unum ex attri- « butis cujuslibet substantiæ est, quod per se subsis- « tat (3) » Attributum igitur, et imprimis attributum præcipuum non est modus additus, vel, ut ita dicam, superpositus substantiæ (4) ; sed illud ipsa substantia est ejusque essentiam constituit. Non enim substantia attributum, sed attributum substantiam quodammodo efficit : vel potius, attributum et substantia unum et idem sunt aliter consideratum sive, ad essentiam, sive ad existentiam attendimus.

Quales vero sint attributi ad modos relationes, nunc inquirendum. Nequaquam autem cogitationem idem esse atque hunc et illum cogitandi modum dici potest. « Cogitatio, sive natura cogitans, in qua puto « mentis humanæ essentiam consistere, longe aliud

(1) Cod. Gottingensis, p. 22. — V. ibid. contra, p. 15.
(2) Resp. ad V^as Obj. (Resp. Obj. II^as medit., 17).
(3) Examen Programmatis. — Ed. Garnier, IV (p. 50-51).
(4) Principia, I, 53.

« est quam hic vel ille actus cogitandi (1). » Præterea attributum a modo non sejungi possit, quin in easdem difficultates incurramus, quibus in sejungendo a substantia attributo impediti sumus. Modus ideo est attributum, quatenus tempore certo manifestum fit (2). At, si modus est attributum certo temporis momento, non totum est attributum; quod enim, dum evanescit modus, superest et permanet et in modo sequenti, et, post hunc, in tertio, et identidem in perpetuum. Ergo attributum est continuitas modorum præteritorum, præsentium, futurorum, qui alii ex aliis pendent producunturque. Itaque res cogitans haud iners res est, vel subjectum immotum, cujus ad summam superficiem, ut ita dicam, arcanâ quadam ratione superlabuntur modi, idem veriùs quam subjectum ipsum existentes; sed possibilitas interna permanensque modorum suorum est, scilicet cogitationum suarum. Inde fit ut ea semper cogitet. Existimantibus quidem ejus substantiam infra et ultra suas cogitationes subjacere (3), fieri posse videtur ut aliquando animæ actus cessent, quin ipsa exstinguatur. Sin autem substantia est possibilitas cogitationum, his desinentibus, illa in nihilum recidit, adeo ut mens, quæ nec eamdem diu cogitationem agitare (4), nec cogitare desistere quin unà esse desistat, possit, quâdam semper variâ statuum serie evolvatur. Inertia enim corporibus, non mentibus, pro lege valet.

(1) Ed. Garnier, IV, p. 200.
(2) Princ. I, 56.
(3) Arnoldus.
(4) Ep. ad P. Meslandum, Ed. C., IX, 168.

II. — Cum modi idem atque attributum, attributum que idem ac substantia sit, non est causa cur jam nostri conceptus a facultate nostrâ concipiendi discernantur ; ideoque nunc comprehenditur, quid significans Cartesius, concipiendi facultatem innatam esse, professus sit (1). Sane conceptus seu ideæ omnes dici possunt acquisitæ, quippe quæ omnes, ab ineunte ætate, singulæ successive appareant, et ordine justo, non perturbate nec ad arbitrium : non nihil enim in his evolvendis prosunt circonstantiæ, et sensus inprimis mentem impellunt ut hoc potius quam illud cogitet, quanquam per se nihil aliud quam motus cient et occasionem tantùm præbent. Rursus vero ideæ, nobis aliunde spectantibus, omnes innatæ sunt dicendæ, cum omnes ex mente naturâ prorumpant, vel potius earum unaquæque sit mens ipsa, quatenus hæc sub modo quodam manifesta fit. Mens autem acquisita non dici potest, quæ, simul ac ponitur, jam tota futurorum habituum suorum possibilitas est, adeo ut ideæ præsentes, quibus nunc constat, ceteras posteriùs pro circonstantiis effingendas præsagiant et parent. Itaque non Dei solum, nec infiniti, nec animæ, sed etiam motus et figurarum et doloris et sonuum et colorum ideæ naturâ nobis insunt (2) ; anima igitur, etiam dum fœtus in matris ventre versatur, et ipsa unice titillatione, calore et frigore distinetur, si hoc ipso tempore, a corpore avulsa suo, in meram substantiam cogitantem rediret, meris ideis enuntiaretur. « Nec « minus tamen in se habet ideas Dei, suî et earum « omnium veritatum, quæ per se notæ esse dicuntur,

(1) Responsio ad programma. — Ed. Garnier IV, p. 58.

(2) Ibid. p. 59. — V. quoque Ep. ad P. Mersennum 1641. Ed. C. VIII, p. 534.

« quam easdem habent homines adulti, quum ad ipsas « non attendunt; nec enim postea crescente ætate « illas acquirit; *nec dubito quin, si vinculis corpo-« ris eximeretur, ipsas apud se esset inven-« tura* (1). » Miram Cartesii doctrina, eo quidem modo explicata, cum Leibnitzii similitudinem habet: etenim uterque philosophus omnes ideas, quatenus hæc vel illa objecta repræsentent, experientia exhiberi; easdem vero omnes, ex eo quod mens sibi innata sit nec aliud quidquam reverà sit quam ideæ suæ, idcirco innatas esse, asseverat. Alter substantiam non aliud esse quam modorum suorum possibilitatem, et alter monada perceptionem suarum seriem esse putat: ex quo sequitur utrique pariter animam idem atque ideas esse videri. Nonnihil tamen illius doctrina, propter Possibilis notionem, ab hujus doctrinâ differt. Leibnitzius enim monada, semel cretam, necessario perceptiones suas evolvere, et esse naturâ immortalem, nec posse, nisi quadam deletrici Dei actione, ex habitu alio in alium habitum non transire, profitetur: necessitas ideo quodam modo infinita perceptionum est dicenda. Cartesio contra possibilitas tantùm mens esse videtur: quod si enim, quas cogitationes successivas successivis duobus existentiæ suæ temporibus agitet, considerare velis, priorem sanè absque secundà concipere queas, quasi hæc illi nequaquam necessario connexu cohæreat; neque anima, utpote quæ priorem conceperit, ideo alteram etiam naturali quadam necessitate concipere debeat. Evenire igitur potest ut anima, post cogitationem unam, aut alteram concipiat, aut jam nullam, id est, existere

(1) Resp. ad Hyperaspistem. Ed. G. IV, p. 254.

desinat; quamobrem ceterum creatio continuatur et continuo Dei influxu indiget. Rursus vero eamdem animam ullo tempore esse perituram haud certius est, cum unicuique modo seu cogitationi cogitatio seu modus alter, id est, ipsa existentiæ propagatio, semper adjici possit, adeo ut anima, « pura substantia, » ex natura sua sit incorruptibilis (1). »

Quanquam ita rebus externis afficitur, ut earum occasione hunc habitum, non alium, subeat, non tamen essentiam suam adulterari, nec modos suos inhiberi patitur; alioqui enim forsitan vis quædam externa olim tam efficacem se præbeat, quæ animam ad nihilum redigat, ita ut ea pereat necessario. Inde sequitur animam ex essentia sua nulli externæ rei patere, et, velut mundum ex omni aditu clausum, suos habitus per se tantum producere; eamdem simul in serie quadam indeterminata, hoc est, brevissime uno temporis momento, aut perenniter in infinitum evolvenda, versari, proindeque esse possibilitatem, non absolute finitam, non absolute infinitam, sed indefinitam, quam quis mortalem aut immortalem esse demonstrare frustra conetur.

III. — Item porro fit ut anima libera sit et duplici de causa: inprimis quia in intimo fundo ab omni alieno influxu tuta est; unusquisque ejus habitus præsens a quodam præterito oritur, et cogitatio, id est ipse actus animæ, ex cogitatione tantum prodit: anima est possibilitas in se intus progressûs sui causam

(1) Meditationum Synopsis; Responsio ad IIas obj. § 45.

habens, seu agens per se potentia (1). Secundo hæc sui juris manet, quia contrariorum potentia seu liberum arbitrium est. Alioqui enim, si ratio quædam agendi, ubi apparet, necessario actum moveret, anima ex concepto in actum, id est ex uno in alterum habitum necessario transiret, atque idcirco quædam idearum necessitas fieret. Ita creatio continuata tantum abest ut animæ independentiæ noceat, ut contra defendat et tueatur.

Ceterùm falso voluntatem humanam, quod libertas in ea sit, bona vel mala, vera vel falsa, ad arbitrium et indifferenter eligere posse existimes. Tali libertate solus fruitur Deus, cui omnia quæ sunt aut esse possunt æqualiter possibilia sunt, non homo, ens creatum et finitum, qui haud æqualiter omnia clare, sed alia distincte et plane, alia confuse et inadæquate, hæc evidentius quam illa percipit, ita ut ea in vera et in falsa, in bona et in mala dispertiat (2). Nec mirum est hominem bona et vera eo potiora habere, quo clarius, quid et quare sibi agendum sit, perspicit. Quinetiam anima, dum clare et distincte bona percipit, ea invictissime exoptat, rursusque, dum mala distincte percipit, invictissime, quominus ea perficiat, deterretur tunc quidem temporis (3). Protinus autem ab illo tempore, cum diutius puncti spatio ad eamdem perceptionem attendere nequeat, novam perceptionem habet et exinde de integro arbitrii libertate potitur. Nam ad volitiones eliciendas, etiamsi distincta, sed brevissima illa boni et mali perceptio nonnihil perti-

(1) Meditatio IV 7.
(2) Resp. ad VI[as] obj. 6.
(3) Ep. ad P. Meslandum Ed. C. IX p. 168.

net, tanto majoris momenti est idea continuo præsens nostri arbitrii, ut nonnunquam, eâ impellente, mala bonis præferri accidat (1). Quid autem aliud est malefacere, hac quidem causâ, nisi male uti bona mente, hoc est firmo arbitrii et animi sui compotis tuendi consilio, quod unum Cartesius ipse omnino bonum esse declarat? (2).

IV. — Si recte, ut primo adspectu videtur, animadvertimus animam, liberam scilicet potentiam, haudquaquam, quidquid ab ea effici queat, efficere, et ejus facta conceptis valde esse pauciora, quid tunc de proposito : reale possibilum summam esse ? Illud revera tantum ad humanam voluntatem quantum ad mundum universum spectat; discernenda ideo sunt quæ in abstracto possibilia, quæ animæ cuidam singulari. Anima vero est potentia inter contraria eligendi, non contraria eodem tempore æqualiter efficiendi ; alioqui enim idem una negare et affirmare posset. Porro, si superius dicta repetuntur, scilicet Possibile potius generaliter quam particulariter intelligendum, illud satis apparet, quatenus ad actus mentis attinet, bene aut malefaciendi esse potentia ; non autem dubium est quin omnia Possibilis illius genera reale quid efficiantur. Etenim ex innumeris humanis animis, sunt quæ penitus depravatæ pessima tantum perpetrent; plurimæ bona et mala, pro ratione infinite varia, admittunt; reliquæ, optimæ et sanctæ, nihil non sanctum cogitant et agunt. Omnia

(1) Ep. ad P. Mersennum. Ed. C. VI p. 133-137.
(2) Ep. ad reg. Elisabeth. Ed. C. IX p. 206.

igitur boni et mali genera, quæ concipi possunt, suo tempore efficiuntur, nec ulla possibilis essentia deerit, nec incompletus et quasi imperfectus erit universus (1). Nonnulli tamen, ex eo quod Deus quidquid possibile est, concipiat et efficiat, et idcirco omnes cogitationes nostras et actus præsciat et præordinet (2), illam prævisionem divinam et humanam libertatem inter se repugnare contenderunt. Injuria vero : nam actiones voluntariæ, a Deo præordinatæ, liberæ præordinantur, quia alioqui voluntates forsitan sint pronæ necessitate quadam ad res certas, ita ut a Deo independentes sint et Deus sit inutilis. Itaque aut liberæ sunt voluntates nostræ, aut Deus nullus est. Ceterùm eum eas præscire liquet, quanquam, quo pacto præordinatæ actiones sint liberæ, impares comprehendendo sumus, quia profecto quæ sint in Deo intellectus et voluntatis relationes, comprehendere non valemus.

V. — Possibilis notio, ut in unaquaque anima quas relationes inter sese habeant actus, ita quæ sint inter animas ipsas relationes, explicat. Inprimis nempe anima quæque, ex eo quod eam vivere solam concipi liceat, sola etiam et ab omni alia re, mente aut corpore, separata vivere potest; porro, cum confidat Cartesius quidquid possibile sit reale quid fieri, inde eamdem, post mortem, a corpore separatam permanere potius putandum est. Quidquod, nihil obstat quin jam nunc, alicubi universi, animæ separatæ vi-

(1) Med., IV, 15.
(2) Ep. ad. R. Elisab. IX, 246.

vant. Hæc sane est hypothesis, ubi omne experimentum deest; mire tamen cum nostra divinæ potentiæ idea congruit. « Forsan in illis (stellis) possunt vivere « animæ separatæ... Et quid scimus annon Deus in- « finitas creaturarum species produxerit, et ita poten- « tiam suam quasi effuderit in rerum creatione (1)? »

Rursus vero, ex eo quod animarum unio possibilis concipiatur, uniter etiam vivere eæ possunt. Quod si autem inter se conquirunt, eas non tantum juxtapositas fore et quasi gregem efficere, sed unum quid, naturâ propriâ præditum, ex animis ut ex partibus constans, componere putare debes. Ceterùm quotlibet animarum unio semper possibilis concipitur : itaque cum omnia possibilia realia fiant, omnes unionis gradus revera offendere debemus. Et inprimis in imo gradu occurrit duarum unio animarum in unam permixtarum seu amicitiâ, seu amore, seu devotione; cujus ea est vis, ut amans sibi videatur conjunctus et unitus cum amato, perinde ac si dimidium ipse sit ejusdem totius, cujus amatus alterum dimidium sit (2). Complures etiam animæ una vivere possunt, unam familiam aut societatem unam formantes : plurimæ demum civitatem aut ecclesiam constituunt. Quisque igitur nostrum, separata quamvis persona, una tamen simul pars est mundi universi, et particularius una pars hujus terræ, et particularius etiam pars hujus civitatis, societatis hujus, hujus familiæ, cui est junctus domicilio, jurejurando, origine (3). Mox, nobis eadem via pergentibus, manifestum videbitur, universas

(1) Codex. Gottingensis, p. 38.
(2) Tractatus Affectionum, IIª Pars cap. 80, 83, 90.
(3) Ep. ad reg. Elisabeth. Ed. C. IX, p. 232.

animas humanas idoneas esse uni societati ineundæ, proindeque tempus venire posse cum in unam universæ quasi immensam familiam coeant. Quam quidem conclusionem, si non Cartesius ipse, saltem philosophi seculo posteriores, methodum Cartesii rationemque usurpantes, inferent.

CAPUT VI

Quæ sint Possibilis ad substantiam extensam, seu materiam, relationes. — De corpore.

I. — Ex eo quod anima possibilitas sit idearum, aliarum ex aliis productarum, sequitur sensum, quia idea est, ex anima originem haurire ; itaque liquere videtur, mentem in se includi solamque cum Deo existere. At Possibilis notio, quam, si quamdam in partem rapiatur, in idealismum evadere dicas, eadem, si attentius consideras, inde discedit et substantiam quamdam omnino aliam atque mentem instaurat. Corporis enim, scilicet materiæ extensæ in longum latum et profundum, idea est in nobis ; eam vero non nos fingimus (1) : namque, cum nihil sit in mente quod mentem lateat, deprehenderemus tali nos potentia præditos : non vero deprehendimus. Quid quod, hæc idea clara et distincta adeo observatur, ut res, quam repræsentat, ad minimum possibilis sit. Postremo illa eadem res existere potest prout eam concipio, hoc est, corpora quæ mere extensio et motus sunt

(1) Resp. ad II^sa objet. § 5, 7.

absque spirituali quolibet attributo, existere possunt.

Re ne vera existunt? — Profecto, quandoquidem eorum ideam habemus; nam, quanquam hæc, ut ceteræ omnes ideæ, e nobis ipsis producitur, non tamen nos eam sponte, libere, absque causa effingimus, nec amplius Deus ipse, qui, nisi materia existeret, jure deceptor esset putandus, nec demum, eamdem ob causam, res quædam ulla alterius essentiæ (1). Adde, si quidem nulla in mundo existerent corpora, nos plura cogitare posse quam Deus creavit. Nonne vero, si quis mundum corporeum quosdem extensionis suæ fines habere supponeret, confidentius sentire videretur, quandoquidem hoc ipso Dei potentiæ limites affingeret (2)? Minusne superbe de nobis sentiremus, si, dum materiam existere posse concipimus, eamdem revera existere infitiaremur? Ideo hic omnino concludendum est : materia existit quoniam existere potest.

Hæc autem materia non est extensio indefinita sine ulla varietate, sed qualitates varias continet, quas quærere, corpus quodvis, exempli causa, quamdam ceram dissolvendo, operæ pretium erit.

Inprimis hæc cera non modus est, sed substantia, cum distincte concipiatur sola absque alio corpore et ideo subsistere sine auxilio possit; verum non necessario permanet; sed, perinde ac mens ipsa, Dei concursu ad perdurandum ita indiget, ut ejus conservatio vere continuata sit creatio : unde sequitur substantiam, quantum ad tempus attinet, indefinitam esse perdurandi possibilitatem. Eadem præterea non est

(1) Princ. Pars II, ch. 1.
(2) Princ. Pars II, ch. 20 et 21; Pars III, ch. 2.

subjectum a suis attributis distinctum vel substratum quoddam modis obtectum ; sed, ut res cogitans idem est ac cogitatio, ita res extensa idem est atque extensio. Indefinita vero extensio non est, quippe quæ subinde certas certis mensuris figuras induat, et quietem, et motus duratione celeritateque certâ patiatur. Attributum autem, quanquam a modis suis inseparabile est, inde tamen distinctum habetur, quod modus unusquisque ceteris dissimilis est et evanescit ipse simul atque alius oritur: cera non eodem tempore cubica et sphærica, solida et liquida unà esse potest. Remanet contra attributum, mutatis sine fine figuris, semper idem ; itaque dici potest attributum, — ergo substantiam, — esse indefinitam figurarum possibilitatem, et pariter indefinitam mensurarum possibilitatem, et demùm motuum et celeritatum (1)

Ultra etiam nobis provehendum est : dum enim substantia quàm plurimum philosophis habetur ens indivisibile, individualis realitas, qualis est mens quam Cartesius « puram substantiam » dicit, divisibilis contra materia est ; hoc est, cera nostra in minores particulas dividi potest, quarum unaquæque sibimetipsi sufficiens, ut totum ipsum, est substantia. Item media pars clavi, ab altera media parte divulsa, pro corpore uno, sive substantia, numeranda est, sicuti manus a corpore toto divulsa, aut manûs pars a reliqua manu sejuncta (2). Corpus igitur unumquodque, unaquæque substantia infinitam minorum substantiarum possibilitatem continet.

(1) Med. II 9.
(2) Princ. Pars II, 55, 63.

Cera autem et clavus, vice versa, alii corpori cohærere et tam adstricte agglutinari possunt, ut cum eo unum quoddam continuum efficiant, quod eodem tempore totum simul moveatur aut quiescat, hoc est corpus sive substantia. « Per unum corpus, sive unam « partem materiæ, inquit Cartesius, intelligo id omne « quod simul transfertur (1). » Mox vero novum hoc corpus se alii jungere potest et aliis deinceps, pluribus ac pluribus, adeo ut, in mundo universo, fiant immensæ particularum inter se cohærentium summæ, hoc est amplissima corpora, quæ vortices sunt. Hi demum, ante quidem quam tria elementa producta sunt (2), haberi possunt materia subtilis, particulis minutissimis et modis infinite variis, et inter se permiscent et unum quasi corpus, substantiam unam in universo efficiunt. Extensio igitur, in genere considerata, una substantia sit, hoc est infinita figurarum et motuum possibilitas, quæ possibilium naturarum similium infinitatem amplectatur.

Extensionem hoc quidem modo comprehendenti liquebit nullos in spatio, nullos in tempore fines habere : nullos primum in spatio, quoniam, ultra extensionem certam, semper aliam extensionem adjungi posse imaginamur, ideoque extensionem in genere esse infinitam adjunctionum possibilitatem (3) percipimus. Verumenimvero quantum ad vacuum, quod ultra corpora universa concipitur, nihil aliud est nisi corpus quiescens nec ullos in nobis sensus afficiens, quod nos inscii, dum illud res universas circumfusum

(1) Princ. Pars II 25.
(2) Ib. Pars III 46, 90.
(3) Princ. Pars II 21.

concipimus, corporeâ facultate aliis se adjungendi donamus. Cum autem clare et distincte cogitemus substantiam extensam esse infinitam extensionis possibilitatem, inde jure concludi potest illud Possibile esse reale, scilicet nullos fines mundum habere; alioqui mens humana plura conciperet quam voluntas divina præberet. Eamdem ob causam, mundus per infinitum tempus extenditur, ita ut, per infinitam figurarum et motuum et fluiditatis aut duritiei graduum et particularum conjunctionum multitudinem, omnia possibilia corporum genera realia sint futura.

II. — At quorsum spectat ista de omnibus possibilibus generibus mentio ? Ecqua igitur impossibilia sunt? Nunc, si qua sunt, quænam et cur impossibilia sint, explanandum est.

Impossibile, nostra quidem ætate, in duas sententias accipitur : aut repugnantia designat, hoc est ea quæ concipi nequeant, et omnino est inutile dictu ; etenim si qua res, revera repugnans, possibilis tamen existimatur, hic error noster est, et Possibile mensura tantum nostræ est ignorantiæ ; aut ad omnia pertinet quæ et concipi possint et tamen cum naturæ legibus plane discrepent, exempli gratia, ad corpoream immortalitatem et mortuorum resurrectionem : quæ impossibilia existimamus inprimis quod, ex axiomate, « eædem causæ immutabiliter eosdem effectus producunt, » dein quod rebus naturam propriam et virtutem inesse credimus, cujus ope ipsæ quibusdam eventis invicte obstent. Hæc ceterum virtus tam arcte rebus inhæret, ut cogitatio ad eam detegendam nunquam sola valeat, sed experientiâ duce omnino opus

sit. Ex ente ejusque legibus provenit Impossibile.

Cartesio longe aliter res sese habere videntur. Namque inprimis ens corporeum iners est, nec ullam propriam vim habet, nec ideo externis actionibus resistere potest ; quamobrem, cum actiones illæ omnimode et infinite per spatium et tempus varientur, totidem effectus infinite varii inde procedere queunt. Porro naturæ leges sunt leges tantum inertis naturæ, seu extensionis absolute indifferentis et tam flexibilis, quam est geometrica extensio : unde sequitur naturæ leges ad leges mathematicas redigi. Rursus vero mathematicorum fines naturæ etiam fines habendi sunt, ita ut, quandoquidem impossibile in mathematicis est quod non concipi possit, pariter in corporum mundo impossibile sit quod non concipi possit, hoc est, absolute loquendo, nihil sit impossibile. Rarissima igitur quæque et maxime insolita, quæ impossibilia habita sunt usque, revera tamen, si quidem concipi, etiam evenire possunt. Non dubium est quin fieri possit ut illa hic et nunc evenire nequeant ; sed inter infinitam intelligibilium conjunctionum, quæ successive procedunt, varietatem, illa profecto alicubi suo tempore tandem apparebunt : exempli gratia, in cœlo sidus quoddam ex improviso fulgere, aut idem per vices apparere ac disparere potest (1), atque, inter homines, lucerna quædam per plura secula in hypogeis ardere et accensa perseverare (2). Quod si præterea memineris quo pacto Cartesius metalla omnia particulis unius materiæ ubique præsentis, quæ mathematicis legibus moveatur, in terrâ constitui profiteatur, et

(1) Princ. Pars III, cap. 111, 114.
(2) Ib. P. IV, cap. 116.

quomodo ipse animadvertat tria corpora, ex quibus terrestria omnia constent, pro tribus vulgatis Chymicorum principiis sumi posse (1), metallorum immutationem non reputare non poteris, nec, quantum vel occulte apud eum valuerint Chymicorum cogitata, notare absistes.

Firmissimum fortasse argumentum, quo nihil in extensionis mundo impossibile esse demonstratur, affert animantium vita. Etenim materia, aggregatio particularum infinite divisibilium, etsi omnino a cogitatione indivisibili naturâ differt, cogitationis tamen speciem in animantibus præbet. Nam vivum corpus automaton est optime ordinatum, atque, ut ita dicam, bis est substantia : primo, quantitate materiæ, quam indelebilem, ut omnis est materia, continet ; secundo, configuratione sua, cujus ea est natura, ut unaquæque pars corpore toto indigeat et, abolitâ eâ, ipsum jam corpus vivum esse desinat ; hactenus itaque « quodam modo indivisibile (2) » est, et in eo inest quædam compositionis unitas, quæ magnam cum essentiali animæ unitate similitudinem habet. Ejus ceterum machinatio adeo teres et tenuis est, ut materiæ vel subtilissimæ, qualis est lucidorum aut sonororum corporum, impulsu moveatur, atque hoc pacto ipsa se ad motum sponte determinare videatur. Huic porro prosunt aut nocent externæ impulsiones, eaque causa est cur animans modo se admoveat, modo se removeat, atque ita se amorem aut odium, cupidinem aut metum sentire simulet. Voces præterea, si quis ei blanditur aut verberat, nostris emittit similli-

(1) Ib. P. IV, cap. 63.
(2) Tractatus Affectionum. Pars I, c. XXX.

mas, quæ gaudium aut dolorem exprimere videntur. Ut demum circumstantia corpora particulas quasdam volatiles et invisibiles, quibus ipsum afficitur, a se emittunt, ita vivum corpus circum se diffundere potest radios quosdam materiæ subtilis et invisibilis, quæ, data occasione, aliud corpus, seu mortuum, seu vivum, mirificissimis modis afficere queat : exempli causa, interfector, ad cadaver accedendo tantum, ut ex cæsi vulneribus sanguis fundatur efficere potest (1). Postremo, quandoquidem mors non aliud est quam organorum dissolutio quâdam motuum perturbatione partâ, mors, hac perturbatione vitatâ, simul vitaretur. Corporea igitur immortalitas possibilis fit et animæ immortalitatem quodam modo imitatur.

Hujusce ætatis hominibus duo Possibilis genera esse videntur, scilicet relativum naturæ et legum Possibile, et absolutum Possibile, seu miraculum. Cartesio contra unum est genus, scilicet absolutum Possibile ; ordinaria Dei voluntas et ejus voluntas extraordinaria unum et idem est (2). Ideo omnia natura evenire possunt, et miraculum geometriæ congruit. Cartesius ergo, dum scientiam legibus rerum immutabilibus instaurandam curat et revera instaurat, nihilominus ibi Medii Ævi somnia et appetitiones servavit et implicuit.

(1) Princ. Pars IV, 187. (Versio gallica).
(2) Resp. ad VIas obj. 7.

CAPUT VII

De Possibili erga cogitationis ad extensionem relationes

I. — Materiæ existentia demonstrata, Cartesius dualismum, non idealismum accepisse convincitur. Attamen ex eo solo quod duas substantiarum species simul existere confirmatum sit, nihil sequitur ; nam, si forte inter istas nulla relatio possibilis fiat, unaquæque erga alteram quasi ipsa non esset sese habeat, ita ut, nisi, Malebranchii instar, theologica argumenta adducantur, ad idealismum oblique sit redeundum.

Permultos locos repetere, in quibus Cartesius animam a corpore sejungere conatur, non operæ pretium est : ipse enim sese nihil aliud in Meditationibus sibi proposuisse declarat (1). Nihil autem obstat quominus partim, non omnino, dualismum amplectatur. Quod ex possibilium principio facillime apparebit.

Nempe, quamvis anima et corpus separabilia sint, attamen non necessario separantur, quoniam utriusque ideæ aut conjunctæ aut sejunctæ æquo jure concipiuntur, ita ut duæ natura dissimiles substantiæ, si

(1) Resp. ad IV[as], obj. 24.

utriusque ideæ coeant, idcirco ipsæ coïre possint. Quid quod, inter se, qua substantiæ, minore distant intervallo quo accidens quodvis a sua substantia abest (1).

Est enim inter omnes substantias, qualescunque sunt, obscura quasi cognatio vel naturæ similitudo : quod ex tertiæ Meditationis isto loco patet : « nam « cum cogito lapidem esse substantiam, sive esse rem « quæ per se apta est existere, itemque me esse subs- « tantiam, quamvis concipiam me esse rem cogitantem « et non extensam ; lapidem vero esse rem extensam « et non cogitantem, ac proinde maxima inter utrum- « que conceptum sit diversitas, *in ratione tamen* « *substantiæ videntur convenire*... Cetera autem « omnia ex quibus rerum corporearum ideæ con- « flantur, nempe extensio, figura, situs et motus, in « me quidem, cum nihil aliud sim quam res cogitans, « formaliter non continentur, *sed quia sunt tantum* « *modi quidam subtantiæ, ego autem substantia,* « *videntur in me contineri posse eminenter* (2). » Substantia quævis, profecto, modis propriis designatur, quos sponte nunquam cum alterius naturæ modis mutabit ; attamen ab his ad illos possibilis transitus concipitur, ita ut extensioni et cogitationi aliquid commune esse videatur. Proïnde, cum substantiæ, qua substantiæ, quasi commune substratum effingant, substantia quædam cogitans extensæ cuidam substantiæ applicari potest (3) : quamvis enim ipsa minime extensa sit, nihilominus per analogiam extensa

(1) Resp. ad Instantias Gassendi, 17.
(2) Med. III, 14.
(3) Resp. ad instantias G., 17.

est, quia extensionem habet « non substantiæ, sed potentiæ (1). » Quæ vero potentia animæ proprietas est : nam posquam, in secunda ad Morum responsione, dixit ipsam esse tantum « modum in re ad quam applicatur (2) », iterum Moro instante et urgente, Cartesius idem, in responsionis fragmento inter scripta reperto, « vim moventem » vel sese extensioni accomodandi potentiam reverâ substantiæ creatæ modum esse confitetur (3). Unde duo proprietatum genera animæ inesse possunt : quarum aliæ (cogitationes scilicet) ejus essentiam efficiunt et proïnde in ipsâ formaliter et necessario apparent ; aliæ autem, cum anima sola et sejuncta est, ab ipsâ ignoratæ latent ; quibus vero ipsa sese expandere potest, ut cum corpore societatem jungat et agat cum illo : sequitur omnimodis, præter cogitationes et figuras, medium quoddam existere, quo illæ cum his coeant, ita ut inter corporum et animarum utrumque mundum directæ relationes oriantur.

Rursum autem, num istæ relationes conditionibus adeo rigidis obstringuntur, ut anima quædam data, si sibimetipsi corpus adjungat, illud solum, formâ determinatâ et unâ præditum, eligere debeat ? Sunt profecto causæ cur anima nostra, verbi gratia, cum humano, non cum alio quolibet corpore, vitam degat. Corpus enim nostrum ita fundatum est, ut quodam modo unum indivisumque sibi constet : quamobrem anima non cuidam puncto, sed tota toti corpori præsens adest. Attamen animam corpori omnino et

(1) Ep. ad Morum. Ed. Garnier, III, p. 362.
(2) Ibid. p. 363.
(3) Fragmentum responsionis. Ed. Cousin, X, p. 294 (in ed. Garnier deest.)

intime jungi non est ut credas. Primum, nihil in corpore notamus quod animæ conjungi, nihil in anima quod corpori conjungi desideret (1). Quid quod, proprietates innumerabiliter varias in corpore, dum vivit, evolvi animadvertendum est : cujus forma et magnitudo cum annis mutantur, ita ut anima nec immutabili materiæ quantitati nec immutabili formæ jungatur. Adde quod perpetua fit particularum permutatio : sunt enim quæ expellantur, sunt rursus novæ, quæ forinsecus irrepant ; unde sequitur animam in horas nunquam eidem corpori conjungi. Imo vero, tametsi, brachium aut crura exsecando, gravissimum corpori detrimentum afferres, animam tamen corpori jungi et hominem, isto modo constitutum, nihilominus totum esse hominem diceres (2) : ita ut anima quævis ad corpus forma et magnitudine mutabile applicari possit. Quod si forte animæ perfectiones auxeris, hujus modi potentiam in ipsà statim augebis : quod quidem fieret si angelus quilibet « potentiam suam exer« cere nunc in majorem nunc in minorem substantiæ « corporeæ partem » studeret (3). Proïnde cum viva corpora ab inertibus nullâ essentiæ distinctione differant, anima quædam, indefinita potestate prædita, ideo sibimetipsi corpus forma quavis et quavis magnitudine præditum adjungere valet. Quod fit in Eucharistiæ sacramento, ita ut Jesu Christi præsentia realis et in pane et in vino inter possibiles animæ ad extensionem relationes adscribenda sit. Unum hoc naturæ vim superat : animam scilicet Jesu Christi

(1) Ep. ad Regium. Ed. Garnier, IV, p. 36.

(2) Ep. ad Meslandum. Bouillier, *Histoire de la Philosophie cartésienne*, t. I, p. 454-458, 3ª ed.

(3) Ep. ad Morum. Ed. Garnier, III, 362.

simul toti pani et deinde cuique panis particulæ adesse posse, ejusque præsentiam consecrationis verbis effici (1). Sequitur miraculum potius in circumstantibus rebus quæ Dei præsentiam adducunt, quam in ipsa præsentia jacere, ita ut mysterium proprie dilabatur. Philosophus igitur noster,qui primo, ut vulgo creditur, inter corpus et animam velut abyssum effodere videbatur, revera potentiam, quâ ambo junguntur, ad absolutum extollit ; quamobrem, ut in extensionis mundo, sic in cogitationis ad extensionem relationibus nihil est quod fieri non possit. Proinde miraculum minime naturæ legibus contrarium, quin etiam, earumdem legum summus effectus apparet.

II. — Licet animam corpori adjungi posse jam comprobatum sit, nondum sat est. Nonne enim in hanc sententiam disputari possit, ut hæ duæ substantiæ, etsi conjunctim vivant, revera tamen alienæ sint ab invicem, eo tantum pacto constitutæ, ut unusquisque unius habitus congruat cum certo alterius habitu, nec quaquam hic ab illo producatur. Istam vero doctrinam, quæ Malebranchii futura est, nunquam professus est Cartesius. Qui contra mentem et corpus inter se mutuo agendi vim quamdam habere utrumque declarat. Quomodo autem sese habeat hæc actio mutua, sane non comprehendimus, quoniam ne ulla quidem alia est eodem genere, quacum comparetur. At non sequitur, ex eo quod non comprehendi possit, eam non concipi posse. Possibile enim non modo quid-

(1) Ep. ad Meslandum. Bouiller, loco citato.

quid comprehendimus amplectitur, sed etiam quidquid cogitamus, hoc est omnes res cogitatas, quarum ideæ inter se permiscendi capaces sint, etsi hujus permistionis causæ plane nos lateant. Mens igitur corpus movendi vim habet, (1) nec aliud quidquam est ea vis, nisi potentia qua se corpori aptet, seu extensionis potentia (2). Nequaquam materialis impulsus aut translatio habenda est ea vis ; tamen, quamvis incorporea sit, rei corporeæ accommodatur, haud secus ac gravitas, vis æque immaterialis, ad moles quas deprimit pertinet. Verum eam non in promptu, quolibet temporis momento, summam habet anima, nec in corpore omnes motus e sua voluntate illico ciere potest. Quos enim inter, sunt qui necessario anterioribus motibus producantur ; alii, qui contiguorum objectorum actionem consequantur ; alii demum permulti, qui animam lateant et eo melius fiant. Hoc saltem refert, an aliquid illa valeat ad regendos eos motus, qui ejus interesse possint; atque revera valet. Unaquæque enim ejus cogitationum alicui vivorum spirituum motui, alicui in cerebri capillamentis vestigio respondet, pariterque cogitationum compositiones motuum compositionibus respondent. Anima vero, seu ex industria seu consuetudine, has relationes mutare, ut in sermone apparet, potest, atque ad efformandas imaginum conjunctiones eligere motuum quas vult conjunctiones est apta (3). Præterea natura contigit ut quidam motus,

(1) Resp. ad Gassendum, 61. — Ep. ad Morum X 294. — Traité de l'Homme. Ed. C. IV. p.402.

(2) Ep. ad Morum Ed. G. III. 362.

(3) Ep. ad. R. Elisabeth. (Ed. C. IX 242). — Tractatus aff. I. 50.

imagines quasdam concitantes, cum motibus aliis effectus quosdam concitantibus consociati sint : item seu ex industria seu consuetudine has motuum relationes ita mutare anima potest, ut objectum, quod antea metum et fugiendi cupidinem excitaverit, idem nunc contrarium fortitudinis et certationis effectum efficiat (1). Postremo, etsi ea subitis organorum vehementius commotorum concitationibus obstare nihilo magis potest, quam obstat ipsa quin fulgens lumen aut stridentem strepitum percipiat, tamen inchoatos motus inhibendi, exempli gratia, manum jam ad verberandum erectam sistendi, vim habet (2). Inde eam immensâ in corpus potentiâ uti apparet. Etenim, cum forsitan, prima specie, credat aliquis animam nullam in corpus potentiam habere nec ulli quidem corpori se adjungere posse, reipsa valet et se qualicunque corpori adjungere et summum etiam imperium in corpus suum, quamvis imbecilla sit, exercere, si quidem recta methodo utitur (3).

Corpus rursum mutua vice non nihil in animam valet eamque dupliciter afficit : primo, ex eo quod spiritus ex sensibus in cerebrum progressi glandulam commoveant, cujus ope imagines in anima suscitent ; secundo et præcipue ex eo quod alii spiritus corde impulsi in cerebrum ascendant, glandulam excitent, et ejusdem operâ affectus in anima commoveant. Qui enim affectus animam et corpus non modo aggregatione quadam, sed substantiali unione conjuncta esse demonstrant (4). Angelus namque, si corpus

(1) Tract. Affect. Pars I. 50.
(2) Ibid. — 46.
(3) Tract. Affect. I. 50.
(4) Principia, II 2. — Ep. ad Regium. Ed. Garn. IV. p. 8.

quoddam sibi conjunxisset, motus saltem externis objectis in corpore suo citos perciperet, nulla vero voluptate aut dolore inde afficeretur. Hominis contra corpus tam adstricte animæ conjunctum est, ut ullius perturbationibus perturbationes in hac respondeant et quasi repercutiantur Affectus sunt « des percep-« tions ou des sentiments, ou des émotions de l'âme « qu'on rapporte particulièrement à elle, et qui sont « *causées* et *entretenues* et *fortifiées* par quelque « mouvement des esprits (1). » Ad gaudium aut ad dolorem percipiendum anima et corpus in unum coeunt, quin etiam substantiam unam efficiunt. Hìc sane summum Possibilium gradum attingimus : etenim non modo corporeæ substantiæ, quæ sejungi possunt, conjugi quoque tam arcte queunt ut in unam sustantiam redigantur ; non modo animæ, quæ natura vivere separatæ possunt, inter se quoque permiscendi, seseque in societates, entis unius instar, componendi capaces sunt ; sed etiam anima et corpus, quamvis naturâ discrepantia, sese tamen unire possunt, et unam substantiam, scilicet hominem, efficere.

Ceterum corpus non ad animam tantum, sed ad cetera corpora relationes habet ; iisdem enim legibus, quibus illa, paret ; illis impellitur et illa, mutua vice, impellit ; indesinens materialis mundi motuum series ipsum permeat regitque. Inde fit ut per intermedium corpus, animæ relationes ad mundum existant ; itaque, quandoquidem nihil est in motibus diversimode permiscendis quod fieri nequeat, nec præterea ullo limite, quantum in corpus anima valeat, determinare

(1) Tract. Aff. I. 27.

possumus, innumera nova, inde consequentia, oriuntur. Etenim, animâ non modo corpus suum, sed etiam per suum contigua corpora afficiente, quid obstat quin insolita mentis commotio in corpore spiritus et membra insuete excitet, et mox extra corpus celeritate summâ, per tenues subtilis materiæ particulas in spatium evagetur ? Nihil amplius obstat quin anima rursus impressione commoveatur, qua nervos affecerunt motus, transmissi in minimo temporis momento a remotissimis locis. Iterum igitur, totum eventorum illorum genus, quorum occulta natura nos nonnihil angit, inter eventa ordinaria naturæ legibus adstricta, reponitur ; inprimis notanda sunt ex illis ea quæ nunc visionis longinquæ aut telepathiæ effectus vocantur. Locus ille, parum notus, Principiorum satis fidem faciet (1) :

« Ceterùm hìc notari velim, particulas istas in « meatibus corporum terrestrium, ex materia primi « elementi efformatas, non modo variarum attrac- « tionum, quales sunt in electro et in magnete, sed « et aliorum innumerabilium et admirandorum effec- « tuum causas esse posse. Quæ enim in unoquoque « corpore formantur, aliquid singulare habent in sua « figura, quo differunt a reliquis omnibus, in aliis « corporibus formatis : cùmque retineant maximam « agitationem primi elementi, cujus sunt partes, « minimas ob causas fieri potest, ut vel extra corpus, « in quo sunt, non evagentur, sed tantum in ejus « meatibus hinc inde discurrant ; vel contra celerrime « ab eo discedant, et alia omnia corpora terrestria « pervadentes, ad loca quantumlibet remota brevis-

(1) Principia. — Pars IV. 187.

« simo tempore perveniant, ibique materiam suæ « actioni recipiendæ idoneam invenientes, raros ali« quos effectus producant. » Dein sequuntur in translatione gallica hæc verba quæ in latina scriptura desunt : « *comme peut-être de faire saigner les* « *plaies du mort lorsque le meurtrier s'en appro*« *che, d'émouvoir l'imagination de ceux qui dor*« *ment, ou même aussi de ceux qui sont éveillés,* « *et leur donner des pensées qui les avertissent* « *des choses qui arrivent loin d'eux, en leur fai*« *sant ressentir les grandes afflictions ou les* « *grandes joies d'un intime ami, les mauvais des*« *seins d'un assassin, et choses semblables.* » Et Cartesius latine pergit : « Et sane quisquis considera« bit, quam miræ sint magnetis et ignis proprietates, « ac quam diversæ ab iis quas vulgo in aliis corpori« bus observamus ; quam ingens flamma ex minima « scintilla momento temporis possit accendi, quam « magna sit ejus vis ; ad quam immanem distantiam « stellæ fixæ lumen suum circumquaque diffundant, « et reliqua, quorum causas, meo judicio, satis evi« dentes, et principiis omnibus notis, et ab omnibus « admissis, figura scilicet, magnitudine, situ et motu « particularum materiæ, in hoc scripto deduxi : facile « sibi persuadebit, *nullas esse vires in lapidibus* « *aut plantis tam occultas, nulla sympathiæ* « *vel antipathiæ miracula tam stupenda*, nihil « denique in naturâ universâ, quod ad causas tantum « corporales, sive mente et cogitatione destitutas, « debeat referri, cujus ratio ex iisdem illis principiis « deduci non possit. »

Ergo mira et stupenda phænomena, ad mentis vitam attinentia, quæ nunc philosophia, nomine Experi-

mentalis Psychologia, curat et scrutatur, realia ne sint necne dubitans, Cartesius, ut æquales, jam novit et esse credidit. Dum vero ejus æquales a quibusdam numinibus, angelis aut demonibus ea exhiberi putant, ipse contra inter ordinaria phænomena reponit. Naturæ igitur legibus, ut chimicæ immutationes, ut theologiæ miracula, ita ipsa magices prodigia astrinxit (1).

(1) N. B. — Hìc raptim adumbrantur quædam Cartesii visiones quas pauciores forsitan noverint et maximum operæ pretium sit explicare. Etenim omnes illum sciunt cum societate Rose-Croix dictâ consuetudines facere conatum esse, ac nonnulli etiam ejus participem fuisse contendunt; itaque magni momenti opus faciat, si quis quantum et quousque occultis scientiis Cartesius incubuerit exploret. Nos quidem, si non indicia quæ longius a proposito discedant, afferimus, scripturam saltem edimus, officiosissime nobis a D° Adam prolatam, ubi commemoratur quædam Cartesii epistola, quæ, si unquam fuerit scripta, nunc verisimiliter periit et de quodam visionis longinquæ effectu disserebat :

Les Génies assistants et les Gnomes irréconciliables. — Ou suite au comte de Gabalis. — La Haye 1718. Extrait p. 56-58.

« Mais, mon fils, voici quelque chose de plus moderne et qui « est connu dans tout votre Païs... Un Savant de Dijon s'était « fatigué tout le long du jour sur un endroit essentiel d'un « Poëte Grec, sans y pouvoir rien comprendre. Rebuté et fâché « de l'inutilité de sa longue application, il se couche, son cha- « grin l'endort ; et comme il est dans le fort du sommeil, son « génie le transporte en esprit à Stockholm, l'introduit dans le « palais de la Reine Christine, le conduit dans sa Bibliothèque, « il suit des yeux tous les livres, et les regarde. Etant tombé « sur un petit volume, dont le titre lui paraît nouveau, il l'ouvre « et après avoir feuilleté dix ou douze pages, il y apperçoit dix « vers Grecs, dont la lecture lève entièrement la difficulté qui « l'a si longtemps occupé. La joye qu'il ressent à cette décou- « verte l'éveille, son imagination est si remplie de cette Poësie « Grecque, qu'elle lui revient, et qu'il la répète sans cesse ; il « ne veut pas l'oublier, et pour cela il bat le fusil, et avec le « secours de sa plume, il s'en décharge sur le papier ; après « quoi il tâche de ratraper son sommeil. Le lendemain à son « lever, il réfléchit sur son Avanture nocturne, et la trouvant « des plus extraordinaires dans toutes ses circonstances, il se « résout de la suivre jusqu'au bout. M. Descartes était alors en « Suède auprès de la Reine, qui aprenait sa belle Philosophie. « Il le connaissait de réputation ; mais il avait plus de liaison « avec M. Chanut, qui y était Ambassadeur pour la France

« C'est à lui qu'il s'adressa pour faire rendre une de ses lettres « à M. Descartes et pour l'engager à lui répondre. Il le suplia « de lui marquer précisément si la Bibliothèque de la Reine, « son Palais, et la ville de Stokholm sont situez de telle ma- « nière ; si dans une des tablettes de cette Bibliothèque, et qui « est dans le fonds, il y a un livre de tel volume, de telle cou- « verture, et avec tel titre sur la tranche : et enfin, si dans ce « Livre qu'il le conjure de lire exactement pour l'amour de « lui, en cas qu'il s'y trouve, il n'y a pas dix vers grecs tout « semblables à ceux qu'il a mis au bas de sa Lettre.

« M. Descartes qui était d'une civilité sans pareille, satisfit « bientôt notre savant ; il lui répondit, que le plus habile Ingé- « nieur n'aurait pas mieux tiré le plan de Stokholm qu'il était « dans sa lettre : que le Palais et la Bibliothèque y étaient très « parfaitement bien dépeints ; qu'il avait trouvé le Livre en « question dans la Tablette dessignée ; qu'il y avait lu les Vers « Grecs mentionnez ; que ce livre est très rare ; mais néan- « moins, qu'un de ses amis lui en avait promis un exemplaire « qu'il envoyerait en France par la première commodité ; qu'il « le suppliait d'agréer le présent qu'il lui en faisait par avance, « et de le regarder comme une marque de l'estime particulière « qu'il avait pour sa personne. Cette histoire est publique, et « il y a peu de gens de littérature qui l'ayent ignorée. »

CONCLUSIO

Omnes dogmatici existentiæ et cogitationi, possibilibus et intelligibilibus eadem principia assignant; sed non omnes eodem modo intelligibilia intelligunt. Etenim si postcartesianis philosophis, seu Spinozæ, seu Malebranchio, seu Leibnitzio, credendum est, intelligibile est primo quidquid in se contradictionem non involvit; præterea dicitur de relationibus quas essentia quævis ad ceteras habet. Vere Intelligibile aut Possibile est unitas intelligibilium aut possibilium, scilicet ordo vel ratio. Verùm, cum essentia quælibet e reliquis pendeat, eo minus unaquæque e Deo pendet. Apud Spinozam, ut notatum est (1), substantia e suis attributis pendet, et rursus attributa e suis modis; proinde natura naturans non nisi naturà naturatâ esse potest. Item, apud Leibnitzium, possibilia intellectu Dei necessario concipiuntur, ejusque voluntate optimum necessario efficitur: ex quo fit ut necessitas, seu geometrica, seu moralis, in Absoluto, pari efficaciâ prædita sit. Unde etiam sequitur, apud utrumque

(1) Liard, Descartes, p. 193.

philosophum, possibile, ad summam, nullius esse momenti : hinc enim, Spinoza judice, ens necessarium omnia complectitur, extra quod nihil nisi absurdum fieri potest, ita ut Possibile ignorantiæ nostræ quasi mensura sit ; illinc, si Leibnitzio fides adhibenda est, Possibile aut idem ac realis mundus est, aut in essentiarum quodam ordine consistit, qui præpotenti ratione indiget ut existat, et, ob eam causam, nunquam effici valebit ; ex quo fit ut aliud quodvis possibile, præter realem mundum, sit, omnibus computatis, impossibile ; et proinde, possibilia inter imaginationis illecebras adscribere debeamus.

Verumenimvero Cartesius longe aliter sentit atque illi, quos ejus discipulos vocamus ; nam, ut ipsius fert sententia, Intelligibile non est idearum unitas, sed ipsæ ideæ ; Possibile item non est essentiarum ordo, sed ipsæ essentiæ. In mathematicis, magnitudo quædam (triangulus verbi gratiâ, circulus, aut rectangulus) distincte sola, et, a qualibet sejuncta, concipitur : quod idem de omni natura simplici, qualiscunque est, est dicendum. In entibus, principium non est summa, sed pars aut elementum ; Intelligibile non est Rationale, id est concatenatio veritatum, vel synthesis, sed potius quidquid per se concipi potest, essentia scilicet distincta, vel analysis. Unde multa et permagna nascuntur : nempe possibilia, ut Leibnitzio videtur, alia aliis innixa, inter se quasi naturali cognatione junguntur ; possibilia sunt compossibilia. Ex quo fit ut quædam inter se excludant ; ista vero, quæ conveniunt, numero alioquin infinita, ordinem pariter infinitum, vel mundum vel *cosmon* effingant : qui quidem mundus in perpetuum obstat quominus ceteri mundi existant. Quod autem Carte-

sius sentit. valde contrarium est : nam, cum possibilia, seu sejuncta, seu conjuncta, æquo jure permaneant, sequitur nullum Possibile in mundo quodam potius quam in alio quolibet necessarie contineri, sed reverà infinita numero esse possibilia, quæ tamen unum mundum possibilem constituant. Proinde nulla sunt false possibilia, omnia vere et merito ; quamobrem potestas, quæ ista efficit, omnino absoluta est. Etenim, apud Leibnitzium voluntas Dei, qua consequens est, non eadem est atque antecedens : perpendit enim, confert, et ideo suum ipsa effectum restringit ; ita ut voluntas consequens sit ex antecedentibus tantum resultans (1). Non ita Cartesius eamdem comprimit : nam, ut philosophus noster arbitratur, essentiæ cujusvis conceptio et creatio nullum impedimentum affert conceptioni et creationi alterius, qualiscunque est : ita ut voluntas Dei decretoria sit omnium voluntatum antecedentium summa.

At enim, cum Possibile, tali pacto definitum, idem ac Reale sit et Reale prorsus impediri non possit, annon iterum in necessitatis doctrinam, Spinozæ instar, est incidendum ? Negetur consequentia, propterea quod permagna superest dissimilitudo : nam apud Spinozam, ens necessarium necessarios modos necessario temporis puncto surgentes involvit ; quin etiam, mundus adeo ordinatus apparet, adeo res suum quæque et unum locum tenet, ut mutatio quævis omnia non tantum subvertisset, sed etiam abolevisset : unde ens necessarium merito necessarius et unus ordo dicendum est. Cartesius vero ordinem haud secus ac contingentem concipit. Non ideo, sane,

(1) Leibniz, causa Dei, 27.

rerum series fortunâ aliæ aliis succedunt, perinde ac si causæ jam non essent; omnis autem essentia, hic et nunc data, nihilominus, si mundus mutatus fuisset, in alio quovis ordine et alio quovis temporis puncto apparuisset. Si forte mundum esse incepisse fingimus, eum initio seu chaon seu cosmon indifferenter concipere possumus : hic mundus, cum in futurum æternis mutationibus sit addictus, serius ocius, sive in universum sive in singula consideratur, omnes formas, pertransibit, quas res unaquæque et omnes res induere possunt (1). Quamobrem, ut superius diximus, Reale quodam modo possibilia exæquat, cum eorum summa sit ; alio tamen pacto, possibilia reale superant, quoniam intellectus omnisciens, non solum innumerabiles essentias earumque innumerabiles compositiones concipere possit, sed etiam innumerabiles in tempore situs longe alios ac reales : verum, vel mutatis sitibus, unus et idem permaneat mundus, eædem scilicet essentiæ, eadem entis et perfectionis quantitas, non secùs ac, serie quadam numerorum datâ, eorum dispositionem more nostro variare possumus, quanquam semper eadem summa reperitur. Quid quod, apud Leibnitzium, possibiles mundi inter se compositione intima et qualitate sunt dissimiles ; apud Spinozam, unus mundus et una pariter rerum dispositio possibilis est : verùm, apud Cartesium, possibilia omnia mundum effingunt unum sane, qui tamen infinitis modis aliis ac realibus disponi possit. Unde illi possibile ad imaginem regulæ intelligunt ; hujus autem judicio, Possibile regulam et casum comprehendit.

(1) Princ. Pars III, 47.

Ordo Possibilium, Cartesio judice, est mera contingentia, et quamvis Deus unum ceteris anteposuerit, non tamen ideo, ut Leibnitzius arbitrabitur, ex ipsa possibilium natura causas electionis duxit : quæ quidem intellectum nostrum superant et quasi nigra caligine obscurantur. Rursum autem causa quælibet est cur possibilia actu fiant : quæ vero pariter non ex eorum natura pendet, quia nullus istis appetitus internus inest, quo ad existendum impellantur. Hinc enim, res mere possibilis non ad ens potius quam ad nihilum tendit ; illinc etiam, si forte istius modi appetitus existeret, cum possibilia singula, utpote naturâ sejuncta, oriendi tempus secure et merito expectent, hæc sponte fierent, et proïnde mundus sese et per se efficeret et servaret, haud alio pacto ac si Spinozismus quidam surgeret, qui non ab una tantum, sed ab innumeris non creatis et per se permanentibus substantiis principium sumeret. Quin etiam, possibilia, si pariter intelligibilia sunt, non tamen ente omnino æqua sunt ; sin autem aliter, nulla esset causa cur hoc potius quam illud actu fieret, et proinde mundus, tum in summa rerum, tum in dispositione, mere fortuitus, id est mere inintelligibilis foret. Imo contra, cum omnes essentiæ sint possibiles, ipsa quoque essentia absolute infinita, quæ sola talis est, necessario est possibilis : quæ quidem natura sese efficit ; sin minus, Ens omnino infinitum ipsa jam non esset. Deus igitur est absoluta Essentia, vel, ut posterius vocabitur, Idea a limitatione qualibet omnino immunis. Reliqua vero possibilia in futurum certo tempore fient, quoniam ista, non tanquam modos profecto nec necessarias conceptiones Possibilis Absoluti, sed tanquam ejus actus liberos putare debemus. Inde illud

consequitur ut Spinoza et Leibnitzius Intelligibili principium Ens assignent, Cartesius autem Enti principium Intelligibile tribuat. Quamobrem ejus doctrina mirum in modum varia et ampla apparet : nam atomismi instar, multiplices substantias ponit, nec tamen omnia ad materiam redigit; rursum vero, pantheismi instar, potestatem unam et absolutam ponit, nec tamen ideo entium multitudinem neque libertatem abolet; quin etiam, spiritualismi instar, animam a materia distinctam asserit, nec tamen in dualismum procumbit; postremo, theismi instar, Deum tanquam personam concipit, nec tamen, ut posterius Leibnitzius, suæ eum sapientiæ servum effingit ; ita ut Cartesius Unum et Plura, materialia et immaterialia, contingentia et necessaria æquo jure existere profiteatur : ejus doctrina est omnium contrariorum æqua possibilitas.

Eodem principio et quomodo mundus regatur, et quid de naturæ legibus senserit Cartesius perspicuum habebimus.

Quod si Malebranchio credendum est, istæ leges ex divina sapientia directo oriuntur ; quam ob causam simplices et fecundæ sunt. Verumtamen inter se nullam cognationem proprie præbent, ita ut leges corporum minime animarum legibus opitulentur, et proinde utræque distinctæ et discretæ sint. Quid quod, cum nulla ceteris indigeat, imo contra omnes ex Dei potestate quam primum consequantur, subito et plane perfectæ apparent. Quamobrem mundus, actualibus formis et universitate rerum instructus, subito exortus est, eodemque pacto, etsi animalia per tempus alia ex aliis nascuntur, omnia tamen generis cujusli-

bet semina simul ac primum istius generis animal creata sunt. Sequitur naturam, ut Leibnitzius animadvertit (1), in Malebranchii philosophia non existere, et omnia perpetuo miraculo fieri, quoniam lex quælibet et generalis, nisi ad ceteras leges naturalem relationem habet, miraculum est. — Verum contra, Spinoza et Leibnitzius in mundo omnia natura fieri sentiunt. Etenim, Spinoza judice, omnia phænomena strictis relationibus concatenantur ; sequitur unumquodque reliquis necessarium esse, et vice versa ceteris indigere, quæ ipsum ad infinitum moliantur et prænuntient, ita ut quodam modo omnia contineat ; proinde res vel humillima universum ens exprimit. Omnia pariter apud Lebnitzium mutua harmonia junguntur, et monas quæque totius universi quasi speculum est : quam ob causam cujusque substantiæ leges cum reliquarum substantiarum legibus conspirant : ex quo fit ut habitus et corporis et animæ inter sese analogiam quamdam præbeant, et, verbi gratia, punctum quadam ratione consequenti dolori simile esse videatur. Quæ cum ita sint, res unaquæque ex infinitis aliis pendet, quæ gradatim et pedetentim fiunt : sequitur, et apud Spinozam et apud Leibnitzium, causas naturales alias aliis inniti, ita ut continuum et lentum in modum agant. Sequitur insuper, cum res unaquæque ceteris conjungatur, rem contrariam exsurgere non posse, nisi ceteræ pariter in contrarias sese vertant ; ita ut quædam natura fieri nequeant, verbi gratia, repentina viventis cujuslibet formatio aut vitæ prolatio ad infinitum. Proinde prodigia extranaturalia aut impossibilia, ut Spinoza do-

(1) Leibnitzius, Theodiceæ tentamina, 355, 356, 357.

cet, omnino sunt, aut sunt miracula, ut docet Leibnitzius, subiti scilicet divinæ potentiæ incursus. Quin etiam cum utroque philosopho fatentur omnes, cum creduli tum increduli, naturæ, quæ causas continuo motu in unum agentes complectitur, opponi miraculum, aut reale aut non, id est alterum causarum sejunctarum et repente irrumpentium genus ; ita ut naturæ et supranaturæ firma distinctio, et naturalis determinismus, quid quod, Evolutionis ipse conceptus ex Spinozismo et Leibnitzianismo seu directe seu oblique consequantur.

Verumenimvero, et in hoc loco et in ceteris, suam Cartesius et nulli cuivis similem opinionem tuetur : omnes enim essentiæ, ut ipsius fert sententia, et omnes essentiarum copulationes fieri possunt ; rursum etiam omnes copulationum modi sunt possibiles. Unde nemini dicere licet substantias dissimiles dissimilibus legibus, quæ non inter se mutuo agant, necessario regi, nec merito quispiam asseverare poterit res semper et necessario ex repentinis causis oriri. Imo contra, fieri potest ut causæ causis invicem opitulentur, et corpus, verbi gratia, quasdam cogitationes in animam suscitare, anima rursùs quosdam corporis habitus mutare reipsa valeat. Quid quod, fieri potest ut causæ permultæ, in actum coeuntes, gradatim et paulatim sese exerceant ; quod plerumque evenit : hinc igitur, naturæ leges essentia miracula non sunt. Illinc autem, nec omnino nec in universum res inter se connectuntur : fieri enim potest ut interdum causæ quædam separatim et subito agant. Proinde, cum istius modi casus reliquarum rerum habitum non necessario perturbaret, sequitur nihil proprie impossibile esse et miraculum ad rerum naturalium princi-

pia reduci. Quapropter nemo jure contendat firmam distinctionem naturæ et supranaturæ a Cartesio positam fuisse; imo contra, Cartesius ordinariam Dei voluntatem unam esse et eamdem atque extraordinariam professus est, ita ut, quamvis mechanismum condiderit, attamen nec merum legum naturalium determinismum, nec a fortiori Evolutionem conceperit.

Quemadmodum igitur Cartesius ab illis, qui vulgo ejus discipuli dicuntur, his opinionum dissensionibus distat et separandus est, ita rursus cognatione quadam conjungendus cum philosophis aliis, cum veteribus, tum recentioribus, scilicet, verbi gratia, præterito tempore, cum Plotino, ut supra memoratum est, et, futura ætate, cum illo, qui eum heroa vocavit, Hegelio. Non quo certe ignoretur quid et quantum inter istos differat; nam æqua contrariorum possibilitas, quæ fit æquus eorum effectus, tam longe alia est ac logica contrariorum identitas, ut hæc et illa potius inter se repugnare quam congruere videantur. Ideæ enim, judice Hegelio, aliæ ex aliis deducuntur, et, ut evolvuntur ipsæ logice, sic in mundo res evolvuntur. Imo, idæa quæque eo magis contrarium suum amplectitur quo magis sincera et ab omni admixtione vacua est, id est, magis indefinita : quod quidem et obstat quominus idea sibi sufficiat ipsa et efficit ut huic et ceteris procedentibus intimus quidam tenor sit. Contra, judice Cartesio, omnis idea distincta sibi sufficit ipsa, et, qua unica est, contrarium suum excludit : motus scilicet nequaquam quietem amplectitur, nec finitum infinitum, nec Ens Nihilum. Imo, si essentia quædam essentiæ contrariæ locum daret, eo

major hic esset, quo plus definita esset illa; Ens merum est merum Nihili contrarium; ens vero, quod hoc vel illud est, corporeum vel spirituale, ad Nihilum, ut ita dicam, patet, quippe quod aliquid finiti et imperfecti in se habeat. Inde consequuntur utrique philosopho dissimillima illa: hinc omnes res, etsi conjungi possunt, tamen natura distinctæ, id est separabiles sunt; illinc omnes res aliæ ex aliis oriuntur et inseparabiles sunt, et unius ejusdemque essentiæ tenorem servant.

Verumtamen dissimilitudines illæ, si res aliunde considerare velis, maxime attenuentur. Æqua enim contrariorum possibilitas non in se ipsa, sed in Deo causam suam et fundamentum habet. Quid autem aliud est Deus, judice Cartesio, nisi viva et æterna contrariorum identitas? Affirmare namque, verbi gratia, bonum e divina voluntate procedere et ea sola constitui, nonne idem est atque affirmare summam potentiam esse summam indifferentiam, id est boni et mali identitatem? Pariter cum contendit Cartesius Deum actione et liberâ et æternâ agere, quid hoc rei est, nisi divina voluntas est libertatis et necessitatis identitas(1)? Itemque Deum mathematicas veritates aut axiomata ad arbitrium fingere, dicere, num aliud est quam si dicas divinam potentiam, quatenus suprema cogitationis principia excedit, esse Intelligibilis et Inintelligibilis identitatem? Nonne demum, cum absoluta illa potentia in suis abyssis includat innumeras possibilitates alias atque sunt æternæ veritates, æterno somno consopitas, quas ne Deus quidem ipse concipit, quia in illo concipere idem est ac creare, eam esse Entis et

(1) Codex Gottingensis, p. 35.

Nihili identitatem jure contendas? Si enim in mundo, propterea quod iners est, inter se contraria repugnant, in Deo, utpote qui omnipotens sit, eadem coalescunt reducunturque ad unam essentiam.

Non dubium est quin cogitata illa nusquam Cartesius dilucide expresserit, et fortasse, si proposita fuissent, respuisset; attamen in ejus principiis vi, si non in actu, insunt, ita ut appareat Hegelio Cartesium præcurrisse et quodam modo lumen prætulisse, excepta quidem differentia illa, qua ceteræ universe comprehenduntur : scilicet identitate contrariorum apud Hegelium Relativum constitui, apud Cartesium Absolutum.

Plerosque opinio, nostra hac ætate, pervasit, Cartesii doctrinam dupliciter Medii Ævi disciplinam et methodos labefactavisse, quippe quæ et, contemptis auctoritatibus syllogismisque, ad mathematicorum methodum universa redegisset, et, mundum universum ad rationis præcepta accommodans, explosis et ejectis numinibus illis quæ rerum naturæ infusa esse cogitaverant majores, occultas scientias repudiavisset. Plane igitur distraxisset Cartesius philosophiam scientiamque illinc a theologia, hinc a magice, atque ita illam, quam dicere queas, Positivam Metaphysicam condidisset, quæ quorsum revera pertineat periti diverse certant. Alii enim absolutum dualismum, alii contra idealismum a Cartesio traditum esse dictitant; præterea eundem alii, quod de mundo nonnihil Deo tribuendum detrahat, ad pantheismum; alii, quod Dei influxum minorem faciat, ad mechanismum materialem delabi contendunt. Utrique vero, dissentien-

tes quamvis, eadem illa fallaci opinione nituntur, quæ fert supremum Cartesii doctrinæ principium esse absolutam essentiarum distinctionem, unde oritur absolutus quidam dogmatismus Entis, entium eorumque absolutarum differentiarum.

Verumenimvero, si vera sunt hæc quæ superius disputata sunt, longe alia est vis Cartesii doctrinæ. Quod si enim novam methodum et disciplinam revera ingressa est, Medii Ævi tamen in appetitiones succedit, cum impossibile quidquam esse vel etiam concipi posse negat, et proinde miracula et prodigia, hoc est theologiam et magicen ad rationem revocat. Verum non naturam divinam effingit ; non naturalia viribus superis et divinis explicat ; sed potius quæ supra vires naturæ esse videntur, ad naturam revocare conatur, ita ut hæc doctrina Mathematica voluntatis divinæ esse videatur.

Rursus vero Cartesius futuri temporis instructor et molitor quodam modo dici potest, ut qui rigidas et exclusorias doctrinas nequaquam profiteatur, ob eam causam quod infinita contrariorum identitas in Deo finitam finitorum contrariorum identitatem in mundo præstat. Anima et corpus, quamvis dissimillima sint et dissimillima sese habeant, communem tamen quamdam essentiam participant, primum quatenus substantiæ sunt, deindequod extensionis potentia utrique inest. Itidem per mundum universum, atque etiam inter mundum et Deum quædam rerum cognationes vel analogiæ quasi vagantur, ita ut relationes uniuscujusque rei ad quamlibet aliam, seu omnium ad omnia, esse possint, et substantiæ aliæ in alias revera, sed finite, valeant.

Itaque Cartesii dualismo perinde ac ejusdem realis-

mo fines sunt. Ejus philosophia Relativismus est dicenda, at singulari genere, scilicet substantiarum relativismus, hoc est relativus Relativismus. Quo relativismo, quasi propriâ notâ, theologia etiam Cartesii discernitur ; etenim ne in illum pantheismum, qui Deum in mundo confundit, incideret, ad hunc, qui mundum in Deo, inclinatur ; verum relativus quoque hic est pantheismus : nam, Cartesio judice, potentia omnipollens, qua libera, cujus ope Possibilia omnia, per se contingentia, ex contingenti ordine realia fiunt, autonomiam rerum creatarum, relativam ceterum, pertinaciter tuetur. Cartesii metaphysica est relativus absolutæ libertatis Pantheismus. Unde fit ut cartesiana philosophia, eam si in summa æstimes, esse appareat æqua omnium doctrinarum, quatenus relativæ intelligantur, possibilitas.

Vidi ac perlegi,
Lutetiæ Parisiorum, in Sorbona,
A. D. V. Idus juil. ann. MDCCCXCVIII,

Facultatis Litterarum in Universitate Parisiensi Decanus.
A. HIMLY.

Typis mandetur,
Academiæ Parisiensis Rector,
GRÉARD.

INDEX

CAPUT PRIMUM. — Quid sit Possibile. — Quomodo cognosci possit. 5

CAPUT II. — Quomodo erga Dei existentiam sese habeat Possibile. 10

CAPUT III. — De potentia Dei et Possibilibus. 15

CAPUT IV. — De Possibili ejusque vi in relationibus Dei ad mundum 27

CAPUT V. — Quæ sint Possibilis relationes ad substantiam : de anima 30

CAPUT VI. — Quæ sint Possibilis relationes ad substantiam extensam, sen materiam : de corpore 41

CAPUT VII. — De Possibili erga cogitationis ad extensionem relationes 49

CAPUT VIII. — Conclusio. 61

DIJON. — IMPRIMERIE BARBIER-MARILIER